વલી જેને ત્રણ દોષ ન હોય, અને ચાર સાધન હોય તે મતિમાન્ પ્રાણી અધિકારી જાણવો. ૧ મળદોષ. ૨ વિક્ષેપદોષ. ૩ આવર્ણદોષ. એ નામ થયા.

૧. શુભ કર્મ કરવાથી મળદોષ ટલે. એટલે જગતમાં પણ કહેવત છે કે-પુન્યે પાપ ઠેલાય-ટળે.

૨. ઉપાસના "ભક્તિ" દેવગુરૂની કરવાથી વિક્ષેપદોષ ટળે.

૩. અને જ્ઞાનથી આવરણ દોષ ટલે. કારણ કે અજ્ઞાન છે તેજ આવરણ છે. તે સૂર્યોદય થયે અંધકાર ન રહે. તેની માફક જ્યોતિ પ્રગટે તો અજ્ઞાન જાય.

હવે ચાર સાધનનાં નામો.

દોહરા

પ્રથમ[1] વિવેક વૈરાગ્ય[2] પછી, શમાદિ[3] ષટ સંપત્ત;
ચોથી [4] મુમુક્ષતા એજ છે, ચારે સાધન નિત્ય. ૧.

અર્થઃ-૧ વિવેક તે દેહ ચૈતન્યનું ભિન્નપણું જાણવું તે. આત્મા અવિનાશી છે ને દેહ વિનાશી છે. ઈત્યાદિ. એ વિવેક છે તે સર્વ સાધનનું મૂળ છે, કારણ પ્રથમ વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય તોજ વૈરાગ્યાદિ ઉત્પન્ન થાય.

૨. વૈરાગ્ય તે વિષયની વાંચ્છના-સ્વર્ગાદિ સુખની અભિલાષાનો ત્યાગ તે વૈરાગ્ય કહેવાય.

૩. સમાદિ ષટ સંપત્તિ.

શમ,[1] દમ,[2] શ્રદ્ધા[3] તીસરી, સમાધાન,[4] ઉપરામ,[5]
છઠ્ઠી તિતિક્ષા[6] જાણીયેં, ભિન્ન ભિન્ન એ નામ. ૧

મુક્ત થાય છે તે નરકથી મુક્ત થાય છે. જે [11]નરકથી મુક્ત થાય છે તે તિર્યંચથી મુક્ત થાય છે. જે [12]તિર્યંચથી મુક્ત થાય છે તે દુઃખોથી મૂક્ત થાય છે: એમ તત્ત્વદર્શી આપણા આત્માનો મોક્ષ કહે છે. વળી જે પુરૂષને યથાર્થ જ્ઞાન હોય તે પુરૂષ [1]ઉત્સર્ગ તથા [2]અપવાદના સ્વરૂપને સમજે.

ગાથાઃ—

जावइआहुंतिउस्सग्गा, तावइआ हुंतिअववाया;
जावइआहुंतिअववाया, तावइआहुंतिउस्सग्गा. ॥१॥

અર્થઃ-જેટલાં જિન વચનો છે તે સર્વ ઉત્સર્ગ અપવાદ સહિત છે. " सव्वेजिणवयणा उस्सग्ग अववाय ठिया " ઇતિ મહાનિશિથે. ઉત્સર્ગ માર્ગમાં દ્રષ્ટિ રાખીને અપવાદ માર્ગે પ્રવર્ત્તવું ત્યાં ગુપ્તિ તે ઉત્સર્ગ માર્ગ અને સમિતિ તે અપવાદ માર્ગ છે.

૧. હવે મન ગુપ્તિના ત્રણ ભેદ કહે છે:-

૧. અસત્કલ્પના વિયોજની-તે આર્ત્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનરૂપ માઠી કલ્પનાનો રોધ કરવો તે.

૨. વસ્તુ સ્વરૂપ ચિન્તની-તે આગમને અનુસારે વસ્તુના સ્વરૂપનું ચિંતન કરનારી અને ધર્મધ્યાનના અનુબંધવાલી તે.

૩. વૃત્તિનિરોધિની-તે સમસ્ત શુભાશુભ ચિત્તવૃત્તિનો રોધ કરીને આત્મારામમાં જે રમણ કરનારી તે. આ મનગુપ્તિ યોગનિરોધ અવસ્થામાં કેવલીને હોય છે.

૨. હવે વચન ગુપ્તિ તેના બે ભેદ કહે છે

૧. વાક્ય નિયમની. ૨. મૌનાવલંબિની તેમાં પ્રથમ જે બોલવું તે વાણીને કાબુમાં રાખીને શાસ્ત્રાનુસારે બોલવું

૫. પરિઠાવિણિયા સુમિતિ–તે નિર્જીવ અને પોલાણ વિનાના પ્રદેશમાં જોઈ પૂંજીને મળ, મૂત્રાદિનો ત્યાગ કરવો તે. અહિં જે સુમિતિવાન હોય તે અવશ્ય ગુપ્તિવાલો હોય છે. અને જે ગુપ્તિવાલો હોય તેને સુમિતિની ભજના હોય છે. કારણ સુમિતિ પ્રવૃત્તિરૂપ હોય છે. ત્યારે ગુપ્તિ–પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ રૂપ હોય છે. એ સુમિતિ ગુપ્તિનો વિસ્તાર આવશ્યક સૂત્રથી જાણવો.

હવે પાંચ સુમિતિના ભાંગા કહે છેઃ– (ઉ. અ. ૨૪)

૧. ઈર્યા સુમિતિના ૨૭ ભાંગા છે. તેમાં પાંચ ઈંદ્રિયના ૨૩ વિષય છે. તેમાંથી પૂછેલો બોલ ને તેનો પ્રતિપક્ષી બોલ એ બે વર્જવા. બાકી ૨૧ દોષ ને પાંચ પ્રકારની સઝાય, એ થયા ૨૬. અને ધુસર પ્રમાણે માર્ગ શોધે. એ ૨૭ ભેદ થયા.

૨. ભાષા સુમિતિના ૯ ભાંગા છે. તેમાં ૧ ક્રોધ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લોભ, ૫ હાસ્ય, ૬ ભય, ૭ વાચાલપણું, ૮ વિકથા, ને ૯ અણઉપયોગ. એ નવ ભાંગા થયા.

૩. એષણા સુમિતિના ૭ ભાંગા છે. તેમાં ૧. ગવેષણાનાં ૩૨ દોષ વર્જવા. ૨ ગ્રહણાના ૧૦ દોષ વર્જવા. ૩. પરિભોગના ૫ ભાંગા તે પાંચ માંડલીયાના દોષ વર્જવા એ ૭ થયા.

૪. આદાન નિક્ષેપણાના બે ભાંગા. તે ૧ લો ઓધીક તે પાદીયારી (ઉસ્ટીની) વસ્તુ લેવી : ઉપગ્રાહીક તે આગરી. (પોતાની કરી લેવી.) એ બે [illegible] વસ્તુને ભંડોપગરણ યત્નાએ લેવું મૂકવું. એ બે ભાગા થયા

૫. પરિસ્થાપનિકાઃ–સુમિતિના ૧૦૨૪ ભાગા કહે છે

ઝાણે–હાસ્યધ્યાન. ૪૨. પહાસંઝાણે–પ્રહાસ્યધ્યાન. ૪૩. પઓસંઝાણે–પ્રદ્વેષધ્યાન. ૪૫. ફરૂસંઝાણે–પરૂષધ્યાન. ૪૫. ભયંઝાણે–ભયધ્યાન. ૪૬. રૂવંઝાણે–રૂપધ્યાન. ૪૭. અપ્પપસંસંઝાણે–આત્મપ્રશંસાધ્યાન. ૪૮. પરનિંદંઝાણે–પરનિંદાધ્યાન. ૪૯. પરગરિહંઝાણે પરગર્હાધ્યાન. ૫૦. પરિગહંઝાણે–પરિગ્રહધ્યાન. ૫૧. પરપરિવાયંઝાણે–પરપરિવાદધ્યાન. ૫૨. પર દૂસણંઝાણે–પરદૂષણધ્યાન. ૫૩. આરંભંઝાણે–આરંભધ્યાન. ૫૪. સંરંભંઝાણે–સંરંભધ્યાન. ૫૫. પાવાણુમોયણંઝાણે–પાપાનુમોદનધ્યાન. ૫૬. અહિગરણંઝાણે–અધિકરણધ્યાન. ૫૭. અસમાહિમરણંઝાણે–અસમાધિમરણધ્યાન. ૫૮. કમ્મોદય પચ્ચયંઝાણે–કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન. ૫૯. ઇઢ્ઢિગારવંઝાણે–ઋદ્ધિગૌરવ ધ્યાન. ૬૦. રસગારવંઝાણે. ૬૧. સાયાગારવંઝાણે. ૬૨. અવેરમણંઝાણે. ૬૩ અમુત્તિમરણંઝાણે–અમુક્તિમરણધ્યાન. પસુત્તસ્સવા,–પ્રસુપ્તસ્યવા. પડિબુદ્ધસ્સવા–જાગૃતસ્સવા. જોમે કોઈ દેવસિઓ, રાઇઓ, ઉત્તમઠે, અઈક્કમો, વઈક્કમો, અઇયારો, તસ્સમિચ્છામિ દુક્કડં.

ભાવાર્થઃ–ઉપરોક્ત ત્રેશઠ દુર્ધ્યાન માંહેલું કોઈ ધ્યાન કર્યું હોય–સુતાં અથવા જાગતાં, દિવસ કે રાત્રિ સંબંધી કોઇ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ થયો હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો. ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન આત્માને આશ્રવથી ભરે છે. માટે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેથી હમેશાં અલગા રહેવું. એ દુષ્વૃત્તિ જ્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી આત્મા સ્વરૂપ રમણીય બનતો નથી પણ એ વૃત્તિઓ જ્યારે બંધ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત થાય છે.

ઝાણે-હાસ્યધ્યાન. ૪૨. પહાસંઝાણે-પ્રહાસ્યધ્યાન. ૪૩. પઓ-
ઝાણે-પ્રદ્વેષધ્યાન. ૪૫. ફરૂસંઝાણે-પરૂષધ્યાન. ૪૫. ભયંઝા-
ણે-ભયધ્યાન. ૪૬. રૂવંઝાણે-રૂપધ્યાન. ૪૭. અપ્પપસંસંઝાણે-
આત્મપ્રશંસાધ્યાન. ૪૮. પરનિંદંઝાણે-પરનિંદાધ્યાન. ૪૯.
પરગરિહંઝાણે પરગર્હાધ્યાન. ૫૦. પરિગહઝાણે-પરિગ્રહધ્યાન.
૫૧. પરપરિવાયંઝાણે-પરપરિવાદધ્યાન. ૫૨. પર દૂસણંઝાણે-
પરદૂષણધ્યાન. ૫૩. આરંભંઝાણે-આરંભધ્યાન. ૫૪. સંરંભં-
ઝાણે-સંરંભધ્યાન. ૫૫. પાવાણુમોયણંઝાણે-પાપાનુમોદનધ્યાન.
૫૬. અહિગરણંઝાણે-અધિકરણધ્યાન. ૫૭. અસમાહિમરણં-
ઝાણે-અસમાધિમરણધ્યાન. ૫૮. કમ્મોદય પચ્ચયંઝાણે-
કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન. ૫૯. ઇડ્ઢિગારવંઝાણે-ઋદ્ધિગૌરવ ધ્યાન.
૬૦. રસગારવંઝાણે. ૬૧. સાયાગારવંઝાણે. ૬૨. અવેરમણંઝાણે.
૬૩ અમુત્તિમરણંઝાણે-અમુક્તિમરણધ્યાન. પસુત્તસ્સવા,-પ્રસુ-
પ્તસ્યવા. પડિબુદ્ધસ્સવા-જાગૃતસ્સવા. જોમે કોઈ દેવસિઓ,
રાઇઓ, ઉત્તમઠે, અઇક્કમો, વઇક્કમો, અઇયારો, તસ્સમિચ્છામિ
દુક્કડં.

ભાવાર્થ:-ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન માંહેલું કોઈ ધ્યાન
કર્યું હોય-સુતાં અથવા જાગતાં, દિવસ કે રાત્રિ સંબંધી કોઇ
અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ થયો હોય
તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો. ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન આત્માને
આશ્રવથી ભરે છે. માટે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેથી હમેશાં
અળગા રહેવું. એ દુષ્ટવૃત્તિ જ્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી
આત્મા સ્વરૂપ રમણીય બનતો નથી. પણ એ વૃત્તિઓ જ્યારે
બંધ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત થાય છે.

ઝાણે–હાસ્યધ્યાન. ૪ર. પહાસંઝાણે–પ્રહાસ્યધ્યાન. ૪૩. પઓસંઝાણે–પ્રદ્વેષધ્યાન. ૪૫. ફરૂસંઝાણે–પરૂષધ્યાન. ૪૫. ભયંઝાણે–ભયધ્યાન. ૪૬. રૂવંઝાણે–રૂપધ્યાન. ૪૭. અપ્પપસંસંઝાણે–આત્મપ્રશંસાધ્યાન. ૪૮. પરનિદંઝાણે–પરનિંદાધ્યાન. ૪૯. પરગરિહંઝાણે પરગર્હાધ્યાન. ૫૦. પરિગહંઝાણે-પરિગ્રહધ્યાન. ૫૧. પરપરિવાયંઝાણે–પરપરિવાદધ્યાન. પર. પર દૂસણંઝાણે–પરદૂષણધ્યાન. ૫૩. આરંભંઝાણે–આરંભધ્યાન. ૫૪. સંરંભંઝાણે–સંરંભધ્યાન. ૫૫. પાવાણુમોયણંઝાણે–પાપાનુમોદનધ્યાન. ૫૬. અહિગરણંઝાણે–અધિકરણધ્યાન. ૫૭. અસમાહિમરણંઝાણે–અસમાધિમરણધ્યાન. ૫૮. કમ્મોદય પચ્ચયંઝાણે–કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન. ૫૯. ઇડ્ઢિગારવંઝાણે–ઋદ્ધિગૌરવ ધ્યાન. ૬૦. રસગારવંઝાણે. ૬૧. સાયાગારવંઝાણે. ૬૨. અવેરમણંઝાણે. ૬૩ અમુત્તિમરણંઝાણે–અમુક્તિમરણધ્યાન. પસુત્તસ્સવા,–પ્રસુપ્તસ્યવા. પડિબુદ્ધસ્સવા–જાગૃતસ્સવા. જોમે કોઈ દેવસિઓ, રાઇઓ, ઉત્તમટ્ઠે, અઈક્કમો, વઈક્કમો, અઇયારો, તસ્સમિચ્છામિ દુક્કડં.

ભાવાર્થ:–ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન માંહેલું કોઈ ધ્યાન ધર્યું હોય–સુતાં અથવા જાગતાં, દિવસ કે રાત્રિ સંબંધી કોઇ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર, અનાચાર દોષ થયો હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો. ઉપરોક્ત ત્રેસઠ દુર્ધ્યાન આત્માને આશ્રવથી ભરે છે માટે તેનું સ્વરૂપ સમજી તેથી હમેશાં અળગા રહેવું એ દુષ્ટવૃત્તિ જ્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી આત્મા સ્વરૂપ રમણીય બનતો નથી પણ એ વૃત્તિઓ જ્યારે બંધ થાય ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપના વિધાન થાય છે.

ષટદર્શન જિન અંગ ભણીજે" એમ જ્યારે મહાન્ પુરૂષો
હે છે ત્યારે જૈન.નામ ધરાવનારાઓ સાથે વિરોધ કેમ કરે?
ારણ ચોવીશ તિર્થંકરને સર્વ કોઈ જૈની માને છે. પંચપરમે-
ઠિનો જાપ કરે છે. નવતત્ત્વ, ષટદ્રવ્ય વિગેરેને માને છે.
ાટે સામાન્યથી કેટલેક અંશે સમાન છે. જો કે કેટલીએક
ાબતમાં જુદાપણું છે; તો પણ સામા પક્ષવાલાને
ુક્તિપૂર્વક શાસ્ત્રની દલીલથી સમજાવવું પણ દુર્વચનનો ઉચ્ચાર
રી સામા પક્ષને નિંદ્યવચનથી નિવાજવા એ શિષ્ટજનોને
ોભાસ્પદ નથી. એમાંથી કોઈનું કલ્યાણ ન થાય પણ ઉલટું
લેશ વધે. આજ કાલ કોઇ જ્ઞાની નથી, પણ શાસ્ત્ર પંચાંગી
મ્મત (કેટલાકો નથી માનતા.) અને સુવિહિત આચાર્યની
રંપરા પ્રમાણ છે. પણ તે પરંપરા પણ તથાવિધ સંપ્ર-
ાયની હીનતાવાલી છે. "संप्रदायस्य हीनत्वात् इतिस्थानांगवृत्त
थाविध संप्रदाया भावात्" વિગેરે વચનો શાસ્ત્રમાં દેખાય
. વર્તમાન કાલમાં જીતવ્યવહાર પણ તે પ્રમાણ છે કે જે
ુવિહિત પુરૂષોએ આચર્યો હોય ને શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ ન હોય.
ળી સાવદ્ય ન હોય તે પ્રમાણ છે.

હવે પાંચ વ્યવહાર કહે છે.

૧. આગમ વ્યવહાર. ૨. શ્રુતવ્યવહાર. ૩. આજ્ઞા વ્યવહાર.
૪. ધારણા વ્યવહાર. ૫ જીત વ્યવહાર

ગાથા:-

आगम[1], सुय[2], आणा[3], धारणा[4] य जीयं[5] च पंच ववहारा,
केवल[1], मणोहि[2] चउदस[3], दस[4] नव[5] पुव्वाइं पढमोत्थ. ॥ १ ॥

હવે અતિચારેની આલેચના કરે, શલ્ય રાખે નહિ. છતાં પણ જો ગોપવીને રાખે તે પ્રાયશ્ચિત આપે નહિ, અને એમ કહે કે અન્યત્ર શુદ્ધિ કરે. પણ જેહને સ્વભાવે જ ન સાંભળે પણ કપટથી ગોપવે નહિ. તેવાને પ્રત્યક્ષજ્ઞાની તો લાગેલા સર્વ દૂષણનું વર્ણન કરીને કહે. પણ માયાવિને કહે નહિ. અહિંયા ચૌદ પૂર્વિ યદ્યપિ પરોક્ષ જ્ઞાની છે તથાપિ ઉપયોગ દેવાથી જાણે. વલી એમ પણ ન સમજવું જે આગમ વ્યવહારી તો સર્વે દોષ જાણે છે માટે તેની આગળ પ્રકાશ કરવાની જરૂર નથી, કેમકે પોતાના દોષ પ્રકાશ કરવામાં ઘણા ગુણો સમાયલા છે. કારણ માનનો ત્યાગ કરી પોતાના દોષો પ્રગટ કરવા એ મહા દુષ્કર કાર્ય છે. એથી સમ્યક્ આરાધના થાય છે. ગુરૂ પણ આલોચના લેનારને ઉત્સાહની વૃદ્ધિના અર્થે એમ કહે કે હે વત્સ ! તું ધન્ય ભાગ્યવંત છે, કે જે માનનો ત્યાગ કરી પોતેજ પોતાનું રહસ્ય પ્રગટ કર્યું છે-કરે છે. એમ કહે તેથી સમસ્ત પ્રકારે નિઃશલ્ય થઇને જે ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત આપે તે સહર્ષ ગ્રહણ કરે.

૨ શ્રુત વ્યવહાર–આચાર પ્રકલ્પ, નિશિથ–વ્યવહાર, બૃહત્કલ્પ, દશાશ્રુતસ્કંધાદિ છેદ સૂત્રો, અગ્યાર અંગ અને શેષ આઠ પૂર્વ પણ શ્રુતવ્યવહારમાં છે..

હવે જે શ્રુતવ્યવહારી હોય તે આગલાના અભિપ્રાય જાણવાને માટે તેના મુખ થકી ત્રણવાર દૂષણ કહેવરાવે પણ એકવાર નહિં. કેમકે આ સાચા મનથી આલોચે છે કે જુદા મનથી આલોચે છે તે અભિપ્રાય જાણી શકે નહિ તેથી પહેલીવાર કહે ત્યારે એમ કહે કે મને નિદ્રા હતી જેથી મેં સાંભળ્યું નહિં. ત્યારે ફરીથી બીજીવાર કહે ત્યારે એમ કહે

૪. ધારણા વ્યવહાર.

ગાથાઃ—

गीयत्थण दिन्नं,-सुद्धं, अचिरादि उण तह पय।
दित्तस्स धारणातह उद्धिय पय धरण रुवावा ॥ १ ॥

અર્થઃ-કોઈક ગીતાર્થ સંવિજ્ઞ આચાર્યે કોઇક શિષ્યાદિકને કોઈક અપરાધને વિષે દ્રવ્યાદિકાચારે જોઇને જે વિશુદ્ધિ (પ્રાયશ્ચિત) દીધી હોય તે શિષ્ય ગુરૂની આપેલી શુદ્ધિ મનમાં ધારી રાખે. અને બીજા કોઇકને તેવાજ અપરાધે તેજ વિશુદ્ધિ આપે. તે ધારણા વ્યવહાર જાણવો. તેમજ ઉધૃત પદ ધરણ રૂપ ધારણા તે આવી રીતેઃ-કોઇક વૈયાવૃત્યનો કરનાર શિષ્ય છે પણ તે સમસ્ત છેદ શ્રુતને યોગ્ય નથી તે વારે આચાર્ય તેના ઉપર પ્રાસાદ કરીને કેટલાંએક પ્રાયશ્ચિતનાં પદોનો ઉદ્ધાર કરીને તે શિષ્યને કહે. તે પદોને શિષ્ય ધારી રાખે. અને તે ધારણાના પદો વડે કાર્ય પડે આલોયણા આપે.

૫. જીતવ્યવહાર કહે છેઃ-

ગાથાઃ—

दव्वाइ चिंत्तिउणं, संघयणा इणि हाणि मासज्ज।
पायच्छित्तं जीयं, रुढं वा जं जेहिं गच्छे. ॥ १ ॥

અર્થઃ-પૂર્વકાલે જે અપરાધમાં સાધુઓ ઘણું તપ કરી તેની શુદ્ધિ કરતા હતા તેજ અપરાધમાં 'સાંપ્રત'-હમણાના કાળમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાલ, ભાવનો વિચાર કરીને સંઘયણ, ધૃતિ, બલાદિની હાની જાણીને જે યોગ્ય તપનું પ્રાયશ્ચિત આપવું. તેને સમય ભાષાએ જીત એવું ગીતાર્થ પુરૂષો નામ આપે છે. અથવા જે પ્રાયશ્ચિત જે આચાર્યના ગચ્છમાં સૂત્રથી ન્યૂનાધિક પ્રવર્ત્યું હોય તેને રૂઢ જીતવ્યવહાર

વર્ણન કરે ને બીજાને ગૌણુતાએ (અપેક્ષાએ) રાખે તે સુનય. તથા એક નયે વર્ણન કરે અને અન્ય નયનું ખંડન કરે તે દુર્નય જાણવો. સાત નયોના નામો યથાઃ–

૧–નૈગમ. ૨–સંગ્રહ. ૩–વ્યવહાર. ૪–ઋજુસૂત્ર. ૫–શબ્દ. ૬–સમભિરૂઢ. ૭–એવંભૂત.

હવે વિશેષાર્થ કહે છેઃ–

૧. નૈગમનય–તે જેનો એક ગમો નથી તે નૈગમ–એ નય અંશગ્રાહી છે. વસ્તુના અંશને સંપૂર્ણ વસ્તુ માને છે. કારણુ અભવ્ય જીવના મધ્ય આઠ રૂચક પ્રદેશ નિરાવરણુ હોવાથી તેને પણુ સિદ્ધ સમાન માને છે. અથવા સૂક્ષ્મનિગોદિયા જીવમાં અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલો જ્ઞાનનો અંશ હોવાથી સિદ્ધ સમાન માને છે. વળી તેરમા ચૌદમા ગુણુસ્થાનમાં વર્ત્તતા કેવલીઓને કર્મનો અંશ હોવાથી સંસારી માને છે. તથા ત્રિકાલ વિષયિ અને સંકલ્પે તથા ઉપચારે વસ્તુને માને છે.

૨. સંગ્રહનય—સામાન્યગ્રાહી છે. તે સામાન્યથી જુદો-વિશેષ છેજ નહિ એમ માને છે. જેમ આંબો, નીંબ વિગેરે વિશેષ વનસ્પતિરૂપ સામાન્યથી જુદા નથી માટે આકાશપુષ્પની જેમ વિશેષ છેજ નહિં એમ માને છે. અર્થાત્ એ નય સત્તાગ્રાહી છે.

૩. વ્યવહારનય–તે વસ્તુ સ્વરૂપને વિશેષ રૂપજ માને છે. વિશેષ થકી ભિન્ન કોઇ સામાન્ય છેજ નહિ કારણુ કોઇ કહે કે–મારે વનસ્પતિ લેવી છે તો શું લેશે? આંબો વિગેરે વિશેષ નામ લીધું ત્યારે ગ્રહણુ થાય છે વળી લોકમાં પ્રયોજન પણુ 'અમૂક ઔષધ કરો' એમ વિશેષથી જ થાય છે. પણુ માત્ર (સામાન્ય) ઔષધ કરો તો કોઇ કરતું નથી માટે

નાં કાર્યોમાં કરવો નહિ. દાણચોરી કરવી નહિ.. સ્ટાંપ
ત ખાતાં)ની ચોરી કરવી નહિ. ચોરી, લુંટ કે કુંચી
કરી તાળું ઉઘાડી પારકું દ્રવ્ય કે કાંઇ પણ વસ્તુ લેવી
. કોઇની પડી ગએલ વસ્તુ લેવી નહિ. કન્યાના પૈસા
. નહિ. કોઇનાં ક્ષેત્રમાંથી ધણીની રજા સિવાય પોંક,
કે ફળી વિગેરે લેવાં નહિ. ઇત્યાદિક× અન્ય પણ અનેક
યાયનાં કાર્યો છે તે સર્વને સમજી તેનો ત્યાગ કરી
યથી દ્રવ્ય પેદા કરવું. કારણ અન્યાયથી મેળવેલું દ્રવ્ય બહુ
ટકતું નથી. કદાચિત્ પાપાનુબંધી પુણ્યના યોગથી
, તો પણ દ્રવ્ય દાનાદિક શુભ કાર્યમાં વપરાતું નથી પણ
ય: તેનો દુર્વ્યય (કોરટ વિગેરેમાં) થાય છે. ન્યાયથી
દા કરેલું દ્રવ્ય ઉભય લોકમાં હિતાવહ થાય છે.

૨. શિષ્ટાચાર પ્રશંસનઃ—જ્ઞાન અને ક્રિયાવાલા ઉત્તમ
રૂપોના સદાચરણની પ્રશંસા કરવી. શિક્ષા પામે તે શિષ્ટ
રૂપ; એટલે સદાચારમાં રહેલા જ્ઞાનવૃદ્ધ પુરૂષોની પાસે રહી
દ્ધ શિક્ષાને પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યોનું જે આચરણ તે
ષ્ટાચાર કહેવાય. જેમકે–લોક નિંદા કરે તેવું કાર્ય કરવું નહિ,
ન દુઃખીનો ઉદ્ધાર કરવો, કરેલા ગુણને જાણવો, અને
ક્ષિણ્યપણું કરવું. સર્વત્ર નિંદાનો ત્યાગ. સજ્જન પુરૂષોની
શંસા કરવી. આપત્તિમાં દીન ન થવું સંપત્તિમાં નમ્ર થવું.
ધુર ભાષી થવું વિવાદ કરવા નહિ એક સત્ય વચની થવું.
કાંના ખર્ચ કરવા નહિ યોગ્ય સ્થાને ખર્ચ કરવો. ધર્મ

[illegible]

હવે નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ કહે છેઃ-

૧. પ્રથમ કોઇ પણ વસ્તુના નામનો નિર્દેશ કરીને બોલાવવો. તે નામ. જેમ કોઇકનું ધનપાલ એવું નામ હોય. તે યદ્યપિ નિર્ધન હોય તથાપિ તેને ધનપાલ કહેવાય છે.

૨. બીજો-સ્થાપના નિક્ષેપો-તે કોઇ પણ વસ્તુની સ્થાપના કરવી. આકાર રૂપ તે સ્થાપના નામસહિતજ હોય. જેમ ઇંદ્રાદિકની મૂર્તિની સ્થાપના કરવાથી તે ઇંદ્રના નામથી ઓળખાય છે.

૩. દ્રવ્યનિક્ષેપો-તે ઉપયોગ વિના વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું. તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો " अणुवओगोदव्वं " ઇતિ અનુયોગદ્વાર વચનાત્ તથા જે ભાવનું કારણ હોય તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો.

૪. ભાવ નિક્ષેપો-તે પોતે ઉપયોગ સહિત વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તે ભાવ નિક્ષેપો.

દરેક વસ્તુમાં ચારે નિક્ષેપા અવશ્ય હોય છે. આદ્ય ત્રણ નિક્ષેપા કારણ છે ને ભાવ નિક્ષેપો કાર્ય છે. પ્રથમના ત્રણ નિક્ષેપા સિવાય ભાવ નિક્ષેપો થાય નહિ અને ભાવ નિક્ષેપા સિવાય ત્રણ નિરર્થક છે. માટે ચારે નિક્ષેપા માને તેને સમકિતી જાણવા અને એકપણ ઉત્થાપે તેને મિથ્યાત્વી જાણવા. લોકમાં પણ નામ નિક્ષેપા સિવાય વ્યવહાર થતો નથી. જેમ કોઇને આંબો લેવો છે એમ કહ્યું ત્યારે નામ નિક્ષેપો થયો. આવા આકારવાળો લેવો છે એમ કહ્યું ત્યારે સ્થાપના નિક્ષેપો થયો. અમુક દ્રવ્યનો લેવો છે ત્યારે દ્રવ્ય નિક્ષેપો થયો તેમજ આ આંબોજ છે. એવો ચોકસ આત્મામાં નિર્ણય થયો, આંબાના ઉપયોગમાં વર્ત્યો ત્યારે ભાવ નિક્ષેપો થયો. માટે ચારે નિક્ષેપે કરી વસ્તુ સ્વરૂપ જાણવું.

ખ્યાએ અવક્તવ્ય છે. એ સાતમો. તેમાં પહેલો, બીજો ને ચોથો એ ત્રણ ભાંગા સકલાદેશી દ્રવ્યાર્થિ નયે છે. અને બીજા ચાર ભાંગા વિકળાદેશી પર્યાયાર્થી નયે છે.

હવે વસ્તુનું દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદનું સ્વરૂપ કહે છે:-

સર્વ જીવ મૂળ ચૈતન્ય લક્ષણે સર્વે સરખાં છે; પણ દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદે જુદા છે.

૧. દ્રવ્યથી પિંડપણે સર્વ જીવ જુદા છે. દરેક જીવ પોતપોતાના ગુણ પર્યાયના સમુહનો પિંડ તે વડે જુદા છે. કોઈ કોઈના ગુણ પર્યાયનો પિંડ કોઈ કોઈમાં મળતો નથી. માટે અનંતા જીવદ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન છે. એમ પુદ્દગલ પરમાણુ પણ જડના લક્ષણે સરખા છે. પણ સર્વ પરમાણું દ્રવ્યપણે જુદા છે. જે કાળે પુછીએ તે કાળે તેટલાંજ થાય, પણ વધે ઘટે નહિ.

૨ ક્ષેત્રથી અવગાહનાપણે જીવાદિ દ્રવ્યના પ્રદેશ જુદા છે, પણ દ્રવ્યથી જુદા પડે નહિ. સંમિલિત અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહી રહે. ગુણ પર્યાય સર્વપ્રદેશે અનંતા છે તે ગુણપર્યાય એક પ્રદેશ મૂકી બીજા પ્રદેશમાં જાય નહિં. પર્યાય વિભાગ એકનો ને પ્રદેશનો સરખો અવગાહ છે. પણ તે પર્યાય અનંતા ભિન્ન છે અને તે અનંતા પ્રદેશ મળીને જે એક કાર્ય કરે તેને ગુણ કહે છે.

૩. કાળથી ભેદ તે-એક વસ્તુમાં ઉત્પાત્ત, વ્યય, રૂપ-પર્યાય પલટવાનો માન તે સમય એમ સમયે સમયે અગુરૂ લઘુ પર્યાયની હાની-વૃદ્ધિ થાય છે. તેમ અતીત કાળે અનતી થઇ છે. તે વર્તમાન પ્રવૃત્તિની પરપરા રૂપ છે ભવિષ્ય કાળમાં અનતી થાશે તે યોગ્યતા રૂપે જાણવી અતીત કાળનો

૧. સ્કંધ, ૨. દેશ, ૩. પ્રદેશ, ૪. પરમાણુ. તેમાં બે પ્રદેશ એકઠા થાય તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ. ત્રણ પ્રદેશોનું ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ. એમ એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરતાં યાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અનંત પ્રદેશી સ્કંધ એમ અનંત ભેદ થાય છે.

૨. દેશ–તે સ્કંધનો દ્વિભાગ, ત્રિભાગ, ઇત્યાદિ રૂપ જાણવો. એટલે કોઈક સ્કંધના બે વિભાગ કરીએ તો બે દેશ થાય.. ત્રણ વિભાગ કરીએ તો ત્રણ, એમ ચાર, પાંચ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત થઇ શકે.

૩. પ્રદેશ–તે જેનો અંશ ન થાય, નિરંશ તે પ્રદેશ કહેવાય. દેશ તે અનેક પ્રદેશવાલું હોય છે, અને પ્રદેશનો વિભાગ હોતો નથી એ તફાવત છે.

૪. પરમાણું–તે જેના બે વિભાગ ન થાય. અછેદ્ય, અભેદ્ય, એકાકી (છૂટા) હોય તે પરમાણું. પરમાણું જે સ્કંધથી છૂટા હોય. તે કહેવાય, અને પ્રદેશ તે સ્કંધનો અવિભાજ્ય અંશ એ પ્રત્યેકમાં તફાવત છે.

૫. કાળ–તે નવ જીર્ણોત્પાદક જાણવો. કારણ પુદ્દગલ અને જીવ એ બે પરિણામી દ્રવ્ય છે. તેમાં બાળ, વૃદ્ધ, વર્ણાદિ પર્યાયનું કારણ કાલ દ્રવ્ય છે, તેમજ ઋતુ વિભાગ, મેઘવૃષ્ટિ ઈત્યાદિ કાલે કરી થાય છે. ચંપકાદિ વૃક્ષોને ફળ, ફૂલ કાલે કરી આવે છે, માટે દ્રવ્ય છે, કારણ વ્યવહાર નયે અઢીદ્વીપ વ્યાપી, અદ્ધાકાલ છે. તે એક સમય વર્ત્તમાન લક્ષણ છે. તે વર્ત્તમાન સમય પણ અનંતા છે, કારણ જેટલા પાંચ દ્રવ્યના પર્યાય છે તે પ્રત્યેકને વિષે એકેક વર્ત્તમાન

૫. કાલના ચાર ગુણ. તેમાં ત્રણ પૂર્વવત્. ચોથો વર્તના-લક્ષણ. પર્યાય ચાર. ૧–અતીત. ૨–વર્ત્તમાન. ૩–અનાગત. ૪–અગુરૂ લઘુ.

૬. જીવના ચાર ગુણ. ૧–અનંતજ્ઞાન. ૨–અનંત દર્શન. ૩–અનંતસુખ (ચારિત્ર). ૪–અનંતવીર્ય. પર્યાય ચાર. ૧–અવ્યાબાધ. ૨–અનવગાહ. ૩–અમૂર્ત. ૪–અગુરૂ લઘુ. એ ષટ્ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ. વિશેષ અન્ય શાસ્ત્રથી જાણવું.

હવે દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનું સ્વરૂપ કહે છેઃ–

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ને ભાવના જે ભેદો તે સર્વનું એકઠા મલીને પિંડપણે જે સમુદાય આધાર તે દ્રવ્ય. તે એક એક દ્રવ્યના પ્રતિપ્રદેશમાં સ્વસ્વકાર્ય કરવામાં સામર્થ્યવાલા અનંતા અવિભાગ રૂપ પર્યાયોનો સમુદાય તે ગુણ. ભિન્ન કાર્ય કરવામાં સામર્થ્ય રૂપ ભિન્ન ગુણના પર્યાયો ભિન્ન (જુદા) હોય છે. જેમ જ્ઞાનગુણ જાણવાનું કામ કરે છે, દર્શન ગુણ દેખવાનું કાર્ય કરે છે, તો તેના પર્યાયો જુદા જુદા છે. એમ અનંતા ગુણ છે. તે એકેકા ગુણના અનંતા અનંતા પર્યાયો છે. જેમ સો (૧૦૦) તાંતણાનો એક દોરડો કર્યો. તે તાંતણાનાં સમુદાયથી દોરડો જુદો નથી, તે દોરડાના અવિભાગ–તાંતણા રૂપ પર્યાયો છે, તેની પેઠે ગુણ પર્યાયનું ભેદ અને અભેદપણું સમજવું. એ અવિભાગ રૂપ પર્યાય તે છતી પર્યાય અને તે દોરડા વડે જેમ અનેક કાર્ય થાય તેની પેઠે છતી પર્યાયથી જે નવીન નવીન કાર્ય થાય તે સામર્થ્ય પર્યાય કહેવાય તેના આત્માના ગુણ અને પર્યાય છે તે આત્માને હિતાવહ છે, અને પર સંયોગથી

ચૌદ ગુણ સ્થાનકનાં નામો કહે છેઃ-

મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનક. ૨. સાસ્વાદાન. ૩. મિશ્ર.
અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ. ૫. દેશવિરતિ. ૬. પ્રમત્તસંયત.
અપ્રમત્તસંયત. ૮. અપૂર્વ કરણ. (નિયતિબાદર)
અનિવૃત્તિ બાદર. ૧૦. સૂક્ષ્મ સંપરાય. ૧૧. ઉપશાંતમોહ.
૨. ક્ષીણમોહ. ૧૩. સયોગી કેવલી. ૧૪. અયોગી કેવલી.

ઇતિનામ પૂર્ણમ.

૧૪ ગુણસ્થાનકોનું સ્વરૂપ કહે છેઃ-

૧. જે ભવ્ય જીવો પુષ્કળ નિંદ્રાવસ્થામાં રહેતા હોય તે જીવોને નિશ્ચયથી પહેલું, બીજું, ત્રીજું ગુણઠાણું હોય છે. પરંતુ તેથી વધુ હોવાનો સંભવ નથી. આ દશાને બહુ શયની દશા કહે છે.

૨. જે ભવ્ય જીવો–સામાન્યપણે નિંદ્રાવસ્થામાં રહેતા હોય એટલે કે સહેજ અવાજ થતાં જાગૃત થઈ શકતા હોય તે જીવોને નિશ્ચયથી ચોથું, પાંચમું, છઠું ગુણઠાણું હોય છે. એ દશાને શયન દશા કહે છે.

૩. જે ભવ્ય જીવો રાત્રિના સમયે વધુ ટાઈમ જાગૃત અવસ્થામાં જ રહેતા હોય છે તે જીવો સાતમાથી બારમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. આ દશાને જાગૃત દશા કહે છે.

૪. જે ભવ્યજીવો સાતમા ગુણઠાણા ઉપર નિશ્ચયથી હોય છે તે જીવોને રાત્રિના સમયે સ્વપ્ન આવી શકતા નથી.

૩. મિશ્ર–તે મિશ્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી કાંઈક સમ્યક્ત્વ અંશ અને કાંઈક મિથ્યાત્વ અંશ. એમ ગોળ અને દહીંના મિશ્ર રસની માફક જેના પરિણામ હોય. અથવા નાલિએર દ્વીપના મનુષ્યને જેમ અન્ન ઉપર રૂચી કે અરૂચી ન હોય તેમ ત્રીજા ગુણસ્થાનક વાલાના પરિણામ સ્થિર ન હોય. ત્રીજા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહુર્તની હોય છે. પછી ઉપર ચડે અથવા પહેલે ગુણઠાણે આવે.

૪. અવિરતિ–જેને અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને સમક્તિ મોહની, મિથ્યાત્વમોહની, મિશ્રમોહની એ સાત પ્રકૃતિના ક્ષયોપશમથી ક્ષયોપશમ સમકિત હોય. ઉપશમથી ઉપશમ અને ક્ષયથી ક્ષાયક સમકિત હોય. તેને જિનેન્દ્ર કથિત જીવાદિ નવ પદાર્થની શ્રદ્ધા હોય. પણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયથી શ્રી શ્રેણિક નૃપ તથા કૃષ્ણાદિના જેમ એક નવકારશી માત્ર પણ પચ્ચક્ખાણ ન કરી શકે. તેને અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ કહીએ. એની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૬૬ સાગર ઝાઝેરી છે.

૫. દેશવિરતિ–જે સર્વવૃત્તિપણાને ઈચ્છતાં છતાં પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયથી સર્વથા ત્યાગ ન કરી શકે. પણ દેશથી દ્વાદશ વ્રતાદિ મૂલગુણ અગર નવકારશી આદિ ઉત્તર ગુણ પચ્ચક્ખાણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના અભાવથી ગ્રહણ કરે તેને દેશવિરતી કહીયે. એની સ્થિતિ ૭૦ દેશે ઉણી ક્રોડપૂર્વની

૬. પ્રમત્તસંયત-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના ઉદયના અભાવથી જે સર્વવિરતિને ગ્રહણ કરે, પણ પ્રમાદના વશથી ચારિત્રમાં તથાવિધ પ્રવૃત્તિ કરી ન શકે તેને પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક કહીયે. એ ગુણઠાણે અશુભયોગ તથા કૃષ્ણાદિ

૩. ગુણશ્રેણી—તે કર્મના દલિકની [illegible] [illegible] ભાગ.

૪. ગુણસંક્રમ—તે [illegible] [illegible] દલિકનું [illegible] અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિએ [illegible].

૫. અપૂર્વ સ્થિતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]તિબંધની અપેક્ષાએ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]વસાયની નિર્મલતા [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વિશેષ [illegible] ને લેશ્યા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ઘણો [illegible] છે. [illegible] કર્મગ્રંથાદિથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જીવોના

૯. અનિવૃત્તિ બાદર—આ ગુણઠાણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોવાથી અનિવૃત્તિ [illegible]ધ્યવસાય [illegible] કાલ [illegible] [illegible] [illegible] આથી [illegible]ધ્યવસાયની વિચિત્રતા [illegible] આઠમા ગુણ ઠાણે ઘણા [illegible] [illegible] [illegible] કષાય બાદર હોવાથી [illegible]ાવાથી નિવૃત્તિ) કહેવાય છે. [illegible] [illegible] ચારિત્ર મોહનીયનો ઉપ-[illegible] અનિવૃત્તિ બાદર કહેવાય છે. [illegible] [illegible] પ્રવૃત્તિ કરે છે. આઠમા ગુણઠાણે પણ [illegible]મ અગર ક્ષય કરવાને પ્રવૃત્તિ [illegible] [illegible] [illegible] ત્યાંથી શ્રેણીનો આરંભ કહેવાય છે. શ્રેણિને સન્મુખ હોવાથી [illegible] [illegible] [illegible] નવમામાંથી હોય છે. ઇતિ નવમ ગુણ-[illegible] પણ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય [illegible] સ્થાનકમ પૂર્ણમ્.

૧૦ સૂક્ષ્મ [illegible]:—આ ગુણઠાણામાં સંજ્વલન લોભના અનેક ખંડ કરી [illegible] [illegible] શેષ સૂક્ષ્મ કિટ્ટિરૂપ લોભનો ઉદય હોવાથી સૂક્ષ્મ [illegible] કહેવાય છે.

૧૧ ઉપશાંત મોહ—[illegible] મોહ હોવા [illegible] ઉપશમાવવાથી મોહના [illegible] [illegible] [illegible] કહેવાય છે.

૨. રૌદ્રધ્યાન–રૌદ્ર એટલે ભયંકર–ક્રૂર પરિણામનું. ચિંતવન. તેના ચાર પાયા છે.

૧. હિંસાનુબંધી રૌદ્ર–પોતે જીવ હિંસા કરીને રાજી થાય અન્યને હિંસા કરતો દેખી પ્રમોદ પામે. યુદ્ધ વિગેરેની અનુમોદના કરે. હિંસામાં જ આનંદ માને.

૨. મૃષાનુબંધી રૌદ્ર–બીજાને ઠગી, વંચી, ખોટું બોલી, મનમાં આનંદ માને કે મેં કેવો અમૂકને છેતર્યો! ઈત્યાદિ રૌદ્ર પરિણામ વાલો હોય.

૩. ચૌર્યાનુબંધી રૌદ્ર–પારકું દ્રવ્ય હરણ કરી–ચોરી કરી મનમાં આનંદ માને. ચોરીનો ઉપદેશ કરે.

૪. સંરક્ષણાનુબંધી રૌદ્ર–ધન, ધાન્યાદિ પરિગ્રહ મેળવવા–સંચય કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા રાખે. લાલચ ઘણી હોય. કુટુંબીના માટે ભયંકર પાપ કરે. મમ્મણ શેઠ, સાગર શેઠના જેમ અત્યંત સંચયશીલ હોય. જેમ જેમ પરિગ્રહ વધે તેમ તેમ આનંદીત થાય. એ ચાર ભેદ રૌદ્રધ્યાનના કહ્યા. એ ધ્યાન મહા અશુભ કર્મબંધનું કારણ છે. નરક ગતિને દેનાર છે. એ પાંચમા ગુણઠાણા સુધી હોય. છઠે ગુણઠાણે પણ એક હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કોઈક જીવને હોય. તે ધ્યાન અંતર્મુહૂર્ત સુધી હોય. " છઠ્ઠે ગુણઠાણે રૌદ્રધ્યાન વધારે વખત ટકે નહિ અને જો ટકે તો ગુણઠાણાનો ઘાત કરે. તે પહેલા ગુણઠાણાના રૌદ્રધ્યાનની અપેક્ષાએ મંદક્રૂરતા વાલો હોય. ત્યાં સુધી લેશ્યા પણ હોય છે. ધ્યાનાંતરીકાએ વર્ત્તનાં લેશ્યા હોય પણ ધ્યાન ન હોય. યદ્યપિ ધ્યાન અને લેશ્યા બન્ને

કરવું. વ્યવહારથી જીવના ભેદ, પ્રભેદાદિની વહેંચણ કરવી એ વ્યવહાર જ્ઞાન; નિશ્ચયાનુયાયિ તે ભાવ જ્ઞાન છે.

૨. દર્શનાચાર–તે નિશ્ચયથી આત્માના તત્ત્વ નિર્ધાર રૂપ પરિણામ તે નિશ્ચય દર્શન; અને વ્યવહારથી નિઃશંકાદિ આઠ આચારનું પાલન કરવું તે દર્શનાચાર. નિશ્ચયને લક્ષમાં રાખી વ્યવહારથી દર્શનાચારનું પાલન કરવું. ઇતિ.

૩. ચારિત્રાચાર–તેમાં જે પરભાવથી નિવૃત્ત થઈ આત્મ-ગુણમાં રમણ કરવું તે નિશ્ચય ચારિત્ર, અને સુમિતિ ગુપ્તિરૂપ અષ્ટ આચાર તે વ્યવહાર ચારિત્ર. ઇતિ.

૪. તપાચાર–તે નિશ્ચયથી સર્વ પરભાવની અનિચ્છા, ઇચ્છા નિરોધ તે નિશ્ચય તપ અને અશનાદિ બાર ભેદે વ્યવહાર તે તપાચાર. ઇતિ.

૫. વીર્યાચાર–તે નિશ્ચયથી તીક્ષણતા લક્ષણ સ્વગુણ સહાયક વીર્યગુણ, અને વ્યવહારથી કર્મક્ષયના કારણભૂત યોગ વીર્યનો વ્યાપાર તે વ્યવહારથી વીર્યાચાર. એમ નિશ્ચય ને વ્યવહારથી સ્વરૂપ સમજી પંચ વિધ આચારનું પાલન કરવું. તો નિશ્ચયથી આત્માના ગુણ પ્રગટ થાય. ઇતિ.

સારાંશ.

૧. પ્રથમ માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણ પ્રાપ્ત કરી દ્રવ્ય સમકિત થાય, પછી ભાવ સમકિત થાય, પછી દ્રવ્ય શ્રાવક, પછી ભાવ શ્રાવક, પછી દ્રવ્ય સાધુ, પછી ભાવ સાધુ. પછી

શ્રાવક, શ્રાવિકાની નિંદાથી ઘોર કર્મ બંધાય છે. માટે નિંદાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. નિંદા એ મોટું પાપ છે. નિંદક માણસ ક્યાંય પણ સુખ પામતો નથી. દેવ, ગુરૂ ને ધર્મની નિંદા કરનારા કોઈ દિવસે ઉંચે આવતા નથી અને વંશ વિચ્છેદ થાય છે. દારિદ્રપણું આવે છે વિગેરે ઘણા અવગુણ થાય છે.

૭. ઘણાં દ્વારવાલા ઘરમાં વસવું નહિ-કારણ કે જે ઘરમાં પેસવાના તથા નીકલવાના ઘણા દરવાજા હોય તો ચોર પ્રમુખને આવવાનું તથા સ્ત્રી પ્રમુખને ગેરવર્તણુંક ચલાવવાનું સુગમ થાય માટે છિંડી રાખવી નહિ. હવા અને અજવાસ એટલે તાપ પુષ્કળ આવે એવા ઘરમાં રહેવું.

૮. અશુભ સ્થાનકવાલા ઘરમાં વસવું નહિઃ-જે ઘરની જમીનમાં ઉધેઈ લાગેલી હોય. જે ઘરની નીચે હાડકાં તથા મુડદાં દાટેલા હોય અગર મુડદાં બાળેલાં હોય, અથવા આસપાસમાં વેશ્યા, જુગારી, કસાઈ વિગેરે ખરાબ લોકો વસતા હોય તેવા ઘરમાં વસવું નહિ. જે ભૂમિમાં ઘણી ધ્રો-દાભ ઉગેલ હોય, વલી શુભ વર્ણ, ગંધવાળી માટી હોય, તથા પાડોશી ધર્મિષ્ઠ હોય તેવા સ્થાનમાં વસવું. વલી અન્ય મતાવલંબીઓના પાડોશમાં વસવાથી તેમના નુકશાનકારક આચારો આપણામાં પ્રવેશ કરી જાય છે. તે પછી ઘણો શ્રમ કર્યા થકી પણ નીકળતા નથી "વધારે વિસ્તાર વાસ્તુશાસ્ત્રથી જાણવો."

૯ અતિ ગુપ્ત સ્થાનમાં રહેવું નહિઃ-એવા સ્થાનમાં રહેવાથી ધણી પુરૂષને દાન દઈ શકાતું નથી વળી અગ્નિ, ચોર પ્રમુખના ઉપદ્રવ વખતે બીજાની મદદ ન મળવાથી જાન. માલ બચાવવા મહામુશ્કેલ થાય છે કારણ કે ગુપ્ત

વ્યવહારથી જીવના ભેદ, પ્રભેદાદિની વહેંચણ કરવી એ ર જ્ઞાન; નિશ્ચયાનુયાયિ તે ભાવ જ્ઞાન છે.

૨. દર્શનાચાર-તે નિશ્ચયથી આત્માના તત્ત્વ નિર્ધાર પરિણામ તે નિશ્ચય દર્શન; અને વ્યવહારથી નિઃશંકાદિ આચારનું પાલન કરવું તે દર્શનાચાર. નિશ્ચયને લક્ષમાં ી વ્યવહારથી દર્શનાચારનું પાલન કરવું. ઇતિ.

૩. ચારિત્રાચાર-તેમાં જે પરભાવથી નિવૃત્ત થઈ આત્મ ણમાં રમણ કરવું તે નિશ્ચય ચારિત્ર, અને સુમિતિ ગુપ્તિરૂપ આઠ આચાર તે વ્યવહાર ચારિત્ર. ઇતિ.

૪. તપાચાર-તે નિશ્ચયથી સર્વ પરભાવની અનિચ્છા, ઇચ્છા નિરોધ તે નિશ્ચય તપ અને અશનાદિ બાર ભેદે વ્યવહાર તે તપાચાર. ઇતિ.

૫. વીર્યાચાર-તે નિશ્ચયથી તીક્ષ્ણતા લક્ષણ સ્વગુણ સહાયક વીર્યગુણ, અને વ્યવહારથી કર્મક્ષયના કારણભૂત યોગ વીર્યનો વ્યાપાર તે વ્યવહારથી વીર્યાચાર. એમ નિશ્ચય ને વ્યવહારથી સ્વરૂપ સમજી પંચ વિધ આચારનું પાલન કરવું. તો નિશ્ચયથી આત્માના ગુણ પ્રગટ થાય. ઇતિ.

સારાંશ.

૧. પ્રથમ માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણ પ્રાપ્ત કરી દ્રવ્ય સમકિત થાય, પછી ભાવ સમકિત થાય. પછી દ્રવ્ય શ્રાવક. પછી ભાવ શ્રાવક, પછી દ્રવ્ય સાધુ. પછી ભાવ સાધુ. પછી

આ ગ્રંથ પૂજ્યશ્રી કર્મચંદ્રજી સ્વામીના શિષ્ય મુનિ
નચંદે, શ્રી માંડવી બંદરે વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૯ ના માઘ
પૂનમની તિથિએ ગુરૂવારે પૂર્ણ કીધો છે.

આશીષ વચનં.

શાર્દૂલ છંદ.

શ્રી આગમ સાંરિણી આ ગ્રંથ નવો, શાસ્ત્રો બધાં જોઇને,
રચ્યો તે શ્રી ચાનંદુ મુનીશ્વરા, તત્ત્વો બધાં લેઇને;
સમજાવ્યાં તેં તત્ત્વો શ્રી વીરતણાં, ભવ્યોને ઉદ્ધારવા,
નમે દેવેન્દુ તુજ ચરણ વિષે, સ્મરી ગુણોને સદા. ૧
ભણશે કોઇ આ ગ્રંથ મૂળથકી, જેહ વર્ત્તન કરે,
સુખો પામે તે દ્રવ્ય ભાવજ તણાં, મોક્ષ સુંદરી વરે;
અખંડ રહો! આ ગ્રંથ ભૂમિ વિષે, યાવત્ રહે માનવી,
આશિષ વચન છે હૃદયતણાં, દેવા ઉલ્લસે ભવી. ૨

શ્રીમદ્ આઠ કોટી બૃહત્પક્ષીય શાસ્ત્રવિશારદ ગચ્છાધિપતિ
પૂજ્ય દેવજીસ્વામી, તચ્છિષ્ય સંઘાધિપતિ શ્રીમદ્ કર્મચદ્રજી
સ્વામી તચ્છિષ્ય (આ ગ્રંથકર્ત્તા) શ્રીજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સંપન્ન
શ્રી દેવચંદ્રજી સ્વામી, તચ્છિષ્ય પંડિત પ્રવર શ્રી સૂર્યમલ્લજી
સ્વામી તચ્છિષ્ય 'સદ્‌ગુણાનુરાગી' યુવાચાર્ય મહારાજ શ્રી

સુધી ઉદરમાં ધારણ કરી ભાર વહન કરેલ છે એટલું જ નહિ પણ મળ મૂત્રાદિ મલીન વસ્તુઓનું વારંવાર પ્રક્ષાલન ઘણા પ્રેમથી કરેલ છે, માટે માતા પિતાનો ઉપકાર ભૂલી શકાય જ નહિ. કદાચ તેઓ કટુ વચન બોલે તો સહન કરવું, તેમ અયોગ્ય વર્તન આચરવા કહે તો પણ તેઓને વિનયપૂર્વક સમજાવવું પણ ક્રોધ કરવો નહિ. તેઓ ધર્મ માર્ગના અજાણ હોય તો તેઓને ધર્મમાં જોડવા. જે દુષ્ટ હોય, અકૃતપુણ્ય કે અજ્ઞાની હોય તેજ માતા પિતાને અવગણે, તેના ઉપકારને ભૂલી જાય. "કવિ દલપતરામે પોતાની બનાવેલી કવિતામાં માતા-પિતાના ગુણના વખાણ કીધા છે, તે ખ્યાલમાં રાખવાના છે."

૧૩. ઉપદ્રવવાલા સ્થાનને તજવું:–સ્વચક્ર એટલે પોતાના રાજાનો અને પરચક્ર એટલે વૈરીરાજાનો, દુષ્કાલનો તથા મરકીનો જ્યાં ભય હોય તેવા સ્થાનમાં રહેવું નહિં. કારણ ત્યાં રહેવાથી ધર્મ, અર્થ તથા શરીરનો પણ નાશ થાય છે અને આ ભવ તથા પરભવ પણ બગડે છે. કહ્યું છે કે–દુષ્ટ ધરતી–જમીન દેવતા પણ તજે છે. પોતાના આત્મહિતની ખાતર ગામ, કુટુંબાદિ પણ તજવું.

૧૪. પેદાશના પ્રમાણમાં વ્યય કરવું:–પોતાની કમાણીના ચાર વિભાગ કરવા. તેમાંથી એક ભાગ ભંડારમાં રાખવો. બીજો ભાગ વ્યાપારમાં, ત્રીજો ભાગ પોતાના તથા કુટુંબના ભરણ પોષણ માટે રાખવો. અને ચોથો ભાગ ધર્મકાર્યમાં વાપરવો. જો શક્તિ હોય ને પેદાશ ઘણી હોય તો ધર્મમાં વિશેષ વાપરવો અને પેદાશ ઓછી હોય તો છઠ્ઠો ભાગ, દશમો ભાગ અથવા શક્તિ મુજબ વાપરવો. પણ શક્તિ ઉપરાંત

વિજ્ઞાન એટલે ઉહાપોહથી નિસંદેહ થવું. ૮. તત્વજ્ઞાન
ટલે અમુક વસ્તુ આમજ છે એવો નિશ્ચય થવો. પૂર્વોક્ત
દ્ધિના આઠ ગુણો સહિત ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવું.

૧૭. અજીર્ણે ભોજનં ત્યાગઃ-જ્યાં સુધી પહેલાં
પેલો આહાર પકવ થયો ન હોય ત્યાં સુધી બીજું કાંઈ
વું નહિ એટલે ભોજન કરવું નહિ. આત્રેય ઋષિએ સર્વ
દ્યક શાસ્ત્રોનો સાર એકજ પદમાં કહ્યો છે કે-'जीर्णभोजन
त्रेय' તથા 'अजीर्ण प्रभवारोगा' અજીર્ણમાં ભોજન
રવાથી રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે, અજીર્ણના છ લક્ષણો
. ૧ મળનો દુર્ગંધ. ૨ પવનનો દુર્ગંધ. ૩ વિષ્ટાનો અભેદ.
ગાત્રનું ગૌરવપણું. ૫ અરૂચી થવી. ૬ અશુદ્ધ ઉડકાર એ
છ અજીર્ણનાં ચિન્હો જાણવા. જીવ્હાની લાલચે વધારે ખાવાથી
અજીર્ણ, પેટશૂળ, વિગેરે રોગો થાય છે; માટેજ શાસ્ત્રમાં
કહ્યું છે કે-મિતાહારી થવું. હમેશાં સાત્વિક ભોજન લેવું.
રાજસ કે તામસ આહાર લેવાથી પ્રકૃતિ બગડે છે.

૧૮. અવસરે ભોજન કરવું:-જ્યારે જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત
થાય ત્યારે નિયમિત સાદું ભોજન કરવું. રોગ ઉત્પન્ન થાય
તેવી વસ્તુ ખાવી નહિ, તથા પ્રકૃતિથી વિરૂદ્ધ ભોજન કરવું
નહિ. નિયમિત વખત ચૂકવો નહિ.

અકાળે (રાત્રે) જમવું નહિ. બરોબર ભૂખ લાગે ત્યારે
સાદું ભોજન અમૃત જેવું કાર્ય કરે છે, ને ક્ષુધા વિના અમૃત
સમાન ભોજન પણ નુકશાન કરે છે વળી ઘણો વખત થઈ
જવાથી જઠરની હાનિ થાય છે માટે નિયમિત જમવું.

સ્વ. શ્રી જ્ઞાનરવિ સ્મારક ગ્રંથમાળા : મણકો ૪ થો.

શ્રી આગમસારિણિ ગ્રંથ

રચયિતા :
સ્વ. શ્રીમદુપાધ્યાય, સ્યાદ્વાદોદધી નિમગ્ન
શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી સ્વામી

પ્રકાશકો :

શા. લખમશી કેશવજી	કચ્છ,પત્રીવાળા.	નકલ ૨૦૦
શા. ડુંગરશી ચાંપશી	કચ્છ,બીદડાવાળા.	નકલ ૨૦૦
શા. ભોજરાજ સ્વુશી	કચ્છ,પત્રીવાળા.	નકલ ૧૦૦

આવૃત્તિ ૨ જી : નકલ ૫૦૦
વિક્રમ સં. ૧૯૯૭ : ઈ. સ. ૧૯૪૦

કિંમત:—પઠન. પાઠન. સદ્વર્તન

અભ્યાગતનો ઉચિતતાએ ભોજનાદિથી સત્કાર કરવો. દીન-અનાથને અનુકંપા બુદ્ધિથી ગર્વ રહિત દાન દેવું. કોઈ પણ ભિક્ષુ આંગણે માંગવા આવે તેને ખાલી હાથે પાછો વાળવો નહિ. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આપવું. પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરી ઉચિત દાન આપવું.

૨૧. કદાગ્રહ રહિત થવું:-મધ્યસ્થ બુદ્ધિ ધારણ કરવી. ખોટી હઠ, કદાગ્રહ કરવો નહિ. હઠાગ્રહ કરવાથી માણસોમાં નિંદનિક થવાય છે એટલુંજ નહિ પણ કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. કદાગ્રહી માણસ કોઈ વખત પણ પોતાનું કે પરનું ભલું કરી શકતો નથી. ખોટો હઠ પકડવાથી લાજને ધક્કો લાગે છે, લોકોની નિંદા સાંભળવી પડે છે, સંપ હોય ત્યાં કુસંપ થાય છે; મિત્રો દુશ્મન થાય છે, સજ્જનો ધિક્કારે છે, અનેક જાતિના દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, બુદ્ધિ (ડાહ્યાપણું) નાશ થાય છે, કોઈ પણ માણસ તેનો સંગ કરતો નથી; માટે કદાગ્રહથી સદા દૂર રહેવું.

૨૨. ગુણ પક્ષપાતઃ-ગુણીજનનો પક્ષપાત કરવો; એટલે સજ્જનતા, દાક્ષિણ્ય, ઉદારતા, સ્થિરતા, પ્રિયવચનપણું ઈત્યાદિ પોતાને તથા પરને ઉપકાર કરનારા ગુણવાન પુરૂષોનું બહુમાન કરવું. તેઓને સહાયતા કરવી. ગુણવાન્ પુરૂષોનું બહુમાન વિગેરે કરવાથી આપણામાં પણ તેવાં ગુણ પ્રગટ થઈ શકે એવી ભાવનાને ખુલ્લી કરવાનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ શકે છે. અને સંસર્ગ કરવાથી તેવા ગુણો પ્રગટ થઈ શકે છે. માટે સઘળા ગુણો પોતાનામાં પ્રગટ કરવા ગુણી પુરૂષોના સંગ કરીને તે મહાત્માના ગુણો પોતાનામાં પ્રગટાવવા

૨૬. દીર્ઘદર્શીઃ-કાર્યારંભ કરતી વખતે ભવિષ્ય કાલના શુભાશુભ પરિણામનો વિચાર કરવો. કારણ કે, જે માણસ વિચાર્યા વિના ઉતાવળથી આંધળી દોડ કરે તે અવશ્ય સ્ખલના પામે છે. એટલું જ નહિ પણ લોકોમાં હાંસીપાત્ર બને છે. અને અંતે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે; દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. જે માણસ બીજાના કહ્યા પ્રમાણે ઉલટે માર્ગે ચડી જાય છે, તેના કહેવાનો અર્થ ન સમજવાથી પોતાના માથે દુઃખ વ્હોરી લે છે, તે માણસ મૂર્ખ કહેવાય છે. કેટલાક માણસો બીજાને ડાહ્યા લાગે છે પણ પોતે અકાર્ય કરે છે કે વગર વિચાર્યું કામ કરે છે છતાં પણ લોકોમાં ડાહ્યાપણાનો ડોળ ઓછો ન થાય એમ વર્તે છે એવા કપટીઓનું જ્યારે પોકળ ખુલ્લું થાય છતાં પણ જે એના સંગને તજતો નથી તે વધારે મૂર્ખ કહેવાય છે.

૨૭. વિશેષજ્ઞઃ—પોતાના અને પરના કાર્યના અને અકાર્યના અંતરનો જાણનાર અથવા વસ્તુના તથા પોતાના ગુણ દોષને જાણનાર થવું. જે વ્યક્તિ બીજાનાં અવગુણને જુએ છે તે અંધ પોતાના દોષોને જોઇ શકતો નથી. કેટલાકો રાગાંધ હોય છે, કેટલાકો વિષયાંધ હોય છે, કેટલાકો મોહાંધ હોય છે. એવા આંધળાઓ હમેશાં કાક વૃત્તિવાળા હોય છે. એવા પુરૂષો કરતાં પણ દુષ્ટ વૃત્તિવાળા વધારે ખરાબ હોય છે. તેઓ ઉપરથી સારા દેખાય છે પણ અંતરમાં હલાહલ-વિષ જેવા હોય છે તેવા ન થવું.

૨૮ લોકવલ્લભઃ-પોતાના વિનયાદિ ગુણવડે લોકને પ્રિય થવું જે લોકપ્રિય ન હોય તે પોતાને નુકશાન કરે છે, અને તેના ધર્માનુષ્ઠાનની અન્યલોકો નિંદા કરે છે, તેથી બીજાને

કોઈને પીડા થાય એવું વર્તનજ નથી કરવું. ઈત્યાદિ
ઓ તેમજ વ્યવહાર શુદ્ધિની પ્રતિજ્ઞાઓ જ સત્ય ગણાય
તિજ્ઞાભંગ કરતાં લજ્જા આવે તેજ પાપથી બચાવે
ાટે લજ્જાલુ થવું.

૩૦. વિનયવંત થવું:–દેવ, ગુરૂ, સુશ્રાવક, કુટુંબી, શિક્ષક,
, પ્રધાન, શેઠ, શાહુકાર જે કોઇ ગુણે કરી, ધને કરી,
કરી, પદવીએ કરી અધિક હોય તે સર્વેનો યથોચિત
ય કરવો.

ધન, વય અને પદવી કરતાં જેનામાં ગુણ હોય તે
ી નિર્ધન હોય, અવસ્થાએ નાનો હોય, અને કોઇ જાતની
દવી નજ હોય છતાં પણ વિનય કરવો; પણ જે દ્રવ્યના
દથી ઉન્મદ હોય, અહંકારી હોય તેવાનો વિનય કરવાથી
ન્નેને નુકશાનકર્ત્તા થાય છે; માટે એવાને સમજાવવું
ેાઇએ. તે જો ન સમજે તો તેનો સંગ તજી દેવો જોઇએ.
જેથી તેનો મદ ઉતરી જાય. પછી તેને સીધે માર્ગે દોરવાથી
સામાનું અને પોતાનું ભલું થાય છે. તેવી જ રીતે વય અને
પદવીવાલાના માટે પણ જાણવું. તેમાં માતાપિતા અને
પોતાના કોઇપણ ઉપકારીની વાત નોખી (અલગ) છે. તેને પણ
એવા પ્રકારનું ભૂત ભરાયું હોય કે ઉલટે માર્ગે જતા હોય તેને
વિનયથી સમજાવવું. ન સમજે તો તેનાથી અલગ થઇ
જવું. પણ અંતરનો પ્રેમ ઘટાડવો નહિ. કામ પડયે કામ
આવવું દુષ્ટવૃત્તિવાલા ધનવાન્, વયવાન્ કે પદવીવાન્ હોય
તેવાની સાન ઠેકાણે લાવવા ચૂકવું નહિ, કારણકે તેથી

કરે. નિત્ય સ્ત્રી સેવવાથી પોતાનું તથા સ્ત્રીનું શરીર દુર્બલ થાય છે. વલી એવી કુટેવના લીધે સ્ત્રીના વિરહમાં પરસ્ત્રી-સેવનની ઈચ્છા થાય છે. દુનીયામાં પ્રાયઃ લઘુતા થાય છે. રાજા દંડ આપે છે, અને પરભવમાં નરકે જવું પડે છે; માટે જેમ બને તેમ મનને કાબુમાં રાખી કામ જીતવો.

૨. ક્રોધ–કોઈ ઉપર પણ ગુસ્સો કરવો નહિ. સર્વ પ્રાણી ઉપર સમભાવ ધારણ કરવો. ક્રોધ કરવાથી દેશે ઉણી ક્રોડપૂર્વ સુધી પાળેલા સંયમનું ફળ જાય છે, અને દુર્ગતિમાં જવું પડે છે. હળાહળ વિષ ખાધું હોય તો એકવાર મૃત્યુ થાય છે પણ ક્રોધરૂપ હળાહળ ઝેરથી અનંત જન્મ મરણો પ્રાપ્ત થાય છે; માટે ક્ષમાગુણ ધારણ કરી ક્રોધ જીતવો.

૩. લોભ–લોભી મનુષ્યનું ચિત્ત નિરંતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે. તેને બીલકુલ શાંતિ હોતી નથી. લોભવશ પ્રાણી ન કરવા યોગ્ય કૃત્યો કરે છે. લોભ એ પાપનો બાપ અને સર્વ વિનાશનું મૂળ છે. લોભી મનુષ્યની આ લોકમાં હેલના થાય છે, અને પરલોકમાં ઘણાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, માટે જે અવસરે જેટલું મળે તેટલામાં સંતોષ રાખવો. નીતિથી ઉદ્યમ કરવો. કારણ લક્ષ્મી પૂર્વોપાર્જીત પુણ્યને અનુસારે મળે છે, એમ વિચારી પુણ્યકાર્ય કરવાં અને સંતોષવૃત્તિ વડે લોભને જીતવો.

૪. માન–અભિમાની પુરૂષની જગતમાં લઘુતા થાય છે. ગુરૂનો અને વડીલોનો વિનય પણ કરતો નથી. વિદ્યાકળા આવડતી નથી. મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતાં ધર્મ સાધી શકતો નથી, માટે વિનય ગુણ ધારણ કરી માન જીતવો.

શકતો નથી. તેમ પ્રશ્નાદિ પુછીને સંદેહનું નિરાકરણ કરી શકતો નથી. નવીન જ્ઞાન મેળવી શકતો નથી, અને પ્રાપ્ત કરેલાં જ્ઞાનને પણ આખર ગુમાવે છે માટે વિવેકી પુરૂષોએ વિદ્યામદ કરવો નહિ, નમ્ર થવું. એ આઠ મદ પૂર્ણ થયા.

૬. હર્ષ–કોઇપણ કાર્યમાં અત્યંત હર્ષ ધારણ કરવો નહિ. હર્ષ કરવાથી ગર્વ આવતાં વાર લાગતી નથી. આ સંસારમાં સર્વ વસ્તુ ક્ષણિક છે. આ શરીર આજે નિરોગી દેખાય છે અને આવતી કાલે વ્યાધિગ્રસ્ત થઇ જાય છે. લક્ષ્મી ચપળ છે. આજે જે ઘરમાં લક્ષ્મીનો વાસો છે તે ઘરમાં બીજે દિવસે ભૂતોનો વાસ થાય છે. માટે અસ્થિર વસ્તુઓમાં આનંદિત થવું નહિ.

કદાચ પૂર્વકૃત પુણ્યના ઉદયથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઇ હોય તો તેનો સદુપયોગ કરવો. પણ અત્યંત હર્ષિત થવું નહિ; એમ વસ્તુના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરી હર્ષનો જય કરવો. (એ ૩૩ મા બોલમાં ષટ્ રિપુ જીતવા કહ્યા છે.)

૮. હવે ૩૪ મો–કૃતજ્ઞતાઃ–પોતાને કોઇએ કાંઈ પણ ઉપકાર કરેલો હોય તો તેના ગુણને કદી પણ ભૂલવો નહિ અને સમય આવ્યે તેના ઉપકારનો બદલો વાળવો.

૩૫. ઇંદ્રિયોને વશ રાખવીઃ–ઇંદ્રિયોને મોકળી રાખવાથી આ લોકમાં પણ બહુ નુકશાન થાય છે. ઇંદ્રિયો પાંચ, તેનાં ૨૩ વિષયો જીતવાં.

૧ સ્પર્શેન્દ્રિયના સુખની [illegible] હાથી બંધનમાં પડે છે

૨ રસનેન્દ્રિયનાં [illegible] માછલાંઓ [illegible] નાશ પામે છે.

૩ ઘ્રાણેન્દ્રિયના [illegible] છે

. ૧૪ રાત્રિ ભોજન–મહા દોષનું કારણ છે. વલી અંધારામાં ખાવું તથા સાંકડા મુખવાલા પદાર્થમાંથી નિરીક્ષણ કર્યા સિવાય ખાવું તે પણ દોષવાળું છે. ૧૫ બહુ બીજવાળાં ફલ–જેમાં પડદો ન હોય તે. ૧૬ અનંત કાય–જેના ૩૨ ભેદ છે તે આગળ કહેવાશે. ૧૭ સંધાનક–બોડાનું ઘણા કાળનું અથાણું. ૧૮ ગોલવડાં–કઠોરમાં કાચું ગોરસ–દુધ, દહીં કે છાશ ભલવાથી તુરત જીવો ઉપજે છે. ૧૯ વેંગણ–રીંગણાં–તેની ટોપીમાં ત્રસ જીવો છે. વળી કામોત્તેજક ને બહુ બીજ છે. ૨૦ અજાણ્યા ફલ–જે ફલ કે ફૂલનું નામ નીશાન જાણતા ન હોઇએ તે ન ખાવા. કારણ કે કદાચ કિંપાક ફલની માફક દેખાવમાં રૂડાં હોય પણ પ્રાણઘાતક થાય છે. ૨૧ તુચ્છ ફલ–જેમાં ખાવું થોડું અને નાંખવું ઘણું હોય તેવાં ફલો જેવાં કે–જાંબુ, બોર, કરમદા વિગેરે. ૨૨ ચલીત રસ–જે વસ્તુના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, બદલી ગયા હોય તે. જેમ રાંધેલું કઠોળ પ્રમુખ ચાર પહોર ઉપરાંત ચલીત રસ છે. દહીં વિગેરે સોળ પહોર ઉપરાંત ચલીત રસ છે.એમ સ્વયં સમજી ત્યાગ કરવો.

૩૨. અનંતકાયના નામો–'

૧ સર્વ જાતિના કંદ. ૨ સૂરણ કંદ. ૩ વજ્ર કંદ. ૪ લીલુ આદુ ૫ લીલી હળદર ૬ લીલો કચૂરો ૭ સતાવરી ૮ વિદારી કંદ ૯ કુમરી કુંવાર(?) ૧૦ કોમળ આંબલી જ્યાં સુધી અંદર ઠળીઆ ન બંધાયા હોય ૧૧ આલુ, બટાટા ૧૨ પિંડાળુ ૧૩ [illegible] ૧૪ મુસળી(?) ૧૫ [illegible] ૧૬ ગાજર ૧૭ [illegible] ૧૮ [illegible] ૧૯ [illegible] ૨૦ [illegible] વત્થુલો.

સામાન્ય રીતે વ્યવહાર સમકિત કહે છે.

અઢાર દોષ રહિત અને બાર ગુણે કરી યુક્ત તે દેવ; પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ તે ગુરૂ; તથા કેવલી ભાષિત ધર્મ, દયામૂલ તે ધર્મ. એ ત્રણ તત્ત્વની શ્રદ્ધા તે વ્યવહાર સમકિત.

હવે નિશ્ચય સમકિતનું સ્વરૂપ કહે છે.

દર્શન મોહનીય કર્મના ક્ષયથી, ઉપશમથી કે ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન રૂપ આત્મગુણ તેની પ્રાપ્તિનો ક્રમ કહે છે. પ્રથમ અનાદિ મિથ્યાત્વિ જીવ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ વડે એક આયુ વર્જીને શેષ સાત કર્મોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમની કરે. પછી અપૂર્વ કરણ વડે પૂર્વે કદી નહિ ભેદાએલી કર્કશ, નીવડ રાગદ્વેષની ગ્રંથી (ગાંઠ) ભેદે. પછી અનિવૃત્તિકરણ વડે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના બે વિભાગ કરી વચમાં અંતર કરણ કરે; તેમાં પહેલા સ્થિતિ અંતર્મુહુર્તની અને બીજી અંતર્મુહુર્ત ન્યૂન, શેષ સ્થિતિ, પછી પેલી સ્થિતિને ભોગવીને ખપાવે અને બીજી સ્થિતિને ઉપશમાવે. તે પ્રથમ સ્થિતિના સમગ્ર દલીયા ખપી ગયા પછી અંતરકરણમાં પ્રવેશ કરે ત્યાં અંતરકરણને પહેલે સમયે ઉપસમ સમકિત પામે. પછી ઉપશમ સમકિતના બળે બીજી સ્થિતિના ત્રણ વિભાગરૂપ ત્રણ પુંજ કરે તેમાં એક શુદ્ધ પુંજ તે સમકિત ૨-અર્ધ વિશુદ્ધપુંજ તે મિશ્ર મોહની ૩-અશુદ્ધપુંજ તે મિથ્યાત્વ મોહની. પછી અન્તર્મુહુર્ત બાદ અવશ્ય ઉપશમ સમકિત પામે અને વિશુદ્ધ પુંજનો ઉદય થતાં તો નિશ્ચયિ

તથા સત્તર પ્રકારના સંયમના પાલનાર, અને યથાર્થ માર્ગના પ્રરૂપક મુનિની સેવા કરવી તે ગીતાર્થપર્યુપાસ્તિ. ૩. વ્યાપન્ન દર્શની ત્યાગઃ-જેઓ, કદાગ્રહથી પોતાની મતિ કલ્પના વડે શ્રી વિતરાગ માર્ગથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરી પ્રાપ્ત કરેલાં સમકિત રત્નને વમી ગએલા છે એવા નિન્હવ, પાસત્થા, કુશીલીયા વિગેરેના સંગનો ત્યાગ કરવો. જો તેના સંગનો ત્યાગ ન કરે તો સમકિતની હાની થાય.

૪. કુદર્શની સંગ ત્યાગઃ-શાકયાદિ મિથ્યાત્વિઓના સંગનો ત્યાગ કરવો. કેમકે તેઓ એકાંત નયનો આશ્રય કરનારા હોય છે. કહ્યું છે કેઃ-

> जावइआ वयणपहा, तावइआ चेव हुंति नय वाया;
> जावइआ नयवाया, तावइयं चेव मिच्छत्तं ॥ १ ॥

જેટલા વચનના માર્ગ છે તેટલા નયના વાદ છે; અને જેટલા નયવાદ છે તેટલા મિથ્યાત્વના પ્રકાર છે. તે સમજીને મિથ્યાત્વિઓનો સંગ ન કરવો, કારણ કે સંગ કરવાથી જેમ મિષ્ટ નદીનું પાણી ખારા સમુદ્રમાં મળવાથી લુણ-ખારાપણાને પામે છે તેમ તેમ ખરાબ ફલ મળે છે. એ ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા કહી.

હવે ત્રણ લિંગ કહે છે.

૧. શુશ્રુષા-શ્રી જિનેશ્વરનાં વાકય (સિદ્ધાંત) સાંભળવાની ઇચ્છા. કારણ જિન વચન શ્રવણથી જ્ઞાનાદિ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે જેમ કોઈ તરૂણ સુખી પુરૂષ પોતાની સુગુણ સ્ત્રીથી પરિવરેલો હોય વળી પોતે સંગીતનો જાણ હોય, અને તે કિન્નરના ગીતને જે રૂચીથી સાંભળે તેવી રીતે શાસ્ત્ર સાંભ

વિદ્યમાન હોય તે.

૪. શ્રુત-દ્વાદશાંગીસૂત્રો વિગેરે

૫. ધર્મ-ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો, સત્તર પ્રકારનો, તેમ પ્રકારનો છે.

૬. સાધુ-તે ક્ષમાદિ ગુણના આરાધક મુનિઓ.

૭. આચાર્ય-ગચ્છાધિપતિ પંચાચાર પાલે. છત્રીશ ગુણરકું હોય તે.

૮. ઉપાધ્યાય-મુનિઓને સૂત્રના ભણાવનારા.

૯. પ્રવચન-ચતુર્વિધ સંઘ.

૧૦. દર્શન-તે જિનશાસન અથવા સમ્યક્ત્વ એ દશનો.

૧. ભક્તિ તે બાહ્ય વિનય. ૨. બહુમાન તે અંતરંગ પ્રેમ. ૩. ગુણસ્તુતિ. ૪. અવર્ણવાદ-ત્યાગ. ૫. આશાતના-પરિત્યાગ. એ પાંચ પ્રકારે વિનય કરવો. (એ દશનો વિનય કરીએ.)

ત્રણ શુદ્ધિ કહે છે.

૧. મનશુદ્ધિ-તે શ્રી જિનેશ્વર રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી આરાધ્ય છે. અને તેઓએ કથન કરેલું શાસ્ત્ર તે સત્ય છે. તે સિવાય લૌકિક અસર્વજ્ઞ કથિત શાસ્ત્ર તે સર્વ અસત્ય છે, અને સરાગી દેવ અપૂજ્ય છે એવી દઢ માનસિક વિચારણા તે મનશુદ્ધિ

૨ વચન શુદ્ધિ-પ્રાણાંતે પણ [illegible] અન્ય પ્રરૂપણા ન કરે [illegible] [illegible]. [illegible] સત્ય જ કહે શ્રી જિનેશ્વરની ભક્તિ [illegible] [illegible] સિદ્ધિ [illegible]

૪. શ્રુત-દ્વાદશાંગીસૂત્રો વિગેરે વિદ્યમાન હોય તે.

૫. ધર્મ-ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો, સત્તર પ્રકારનો, તેમ પ્રકારનો છે.

૬. સાધુ-તે ક્ષમાદિ ગુણના આરાધક મુનિઓ.

૭. આચાર્ય-ગચ્છાધિપતિ પંચાચાર પાળે. છત્રીશ ગુણયુક્ત હોય તે.

૮. ઉપાધ્યાય-મુનિઓને સૂત્રના ભણાવનારા.

૯. પ્રવચન-ચતુર્વિધ સંઘ.

૧૦. દર્શન-તે જિનશાસન અથવા સમ્યક્ત્વ એ દશનો.

૧. ભક્તિ તે બાહ્ય વિનય. ૨. બહુમાન તે અંતરંગ પ્રેમ. ૩. ગુણસ્તુતિ. ૪. અવર્ણવાદ-ત્યાગ. ૫. આશાતના-પરિત્યાગ. એ પાંચ પ્રકારે વિનય કરવો. (એ દશનો વિનય કરીએ.)

ત્રણ શુદ્ધિ કહે છે.

૧. મનશુદ્ધિ-તે શ્રી જિનેશ્વર રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી આરાધ્ય છે. અને તેઓએ કથન કરેલું શાસ્ત્ર તે સત્ય છે. તે સિવાય લૌકિક અસર્વજ્ઞ કથિત શાસ્ત્ર તે સર્વ અસત્ય છે, અને સરાગી દેવ અપૂજ્ય છે એવી દૃઢ માનસિક વિચારણા તે મનશુદ્ધિ

૨ વચન શુદ્ધિ-પ્રાણાંતે પણ જિનરાજ વચનથી અન્ય પ્રરૂપણા ન કરે પક્ષપાત પડિતના જેમ સાવદ્ય ન કહે શ્રી જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી જ મારું કાર્ય સિદ્ધ થાય છે

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ અસાર સંસારમાં જીવાત્મા અનાદિકાળથી મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાનથી પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. મોહ શત્રુના ઉત્સંગમાં પોતાનું મસ્તક મૂકી અનાદિ કાળથી ઘોર નિદ્રામાં ભાન ભૂલ્યો થકો પડ્યો રહ્યો છે. તે એમ સમજીને કે—અહિં સૂતાં થકાં મને ઘણો જ આનંદ થાય છે. પણ ભોળા સ્વભાવનો આત્મા એમ સમજતો નથી કે દુશ્મનના ખોળામાં મસ્તક મૂકવાથી કેમ સુખ હોઈ શકે ? આવી સમજણ જ્ઞાન કે ગુરૂ મળ્યા વિના કેમ હોઈ શકે? એટલે જ જગતમાં જ્ઞાની ગુરૂનો મહિમા અત્યંત કહેલ છે. સિદ્ધાંતકારો કહે છે કે—એક વખત સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ શ્રવણ કરવાથી પોતાની અનાદિ કાળની ભૂલ સમજાય છે, અને જે સુખનો માર્ગ ભૂલી દુઃખના માર્ગમાં ઘસડાતો જાય છે તેનું જ્ઞાન થવાથી તે દુઃખમય માર્ગ મૂકીને સુખને માર્ગે પ્રયાણ કરે છે. ત્યારે એવા ભૂલા પડેલ આત્માને માર્ગ બતાવવા માટે અનેક મહાપુરૂષોએ સિદ્ધાંતો—પુસ્તકોદ્વારા જ્ઞાન અર્પી ઉપકાર કરેલ છે. તેમાં આ "શ્રી આગમ સારિણિ" નામા ગ્રંથ પણ એક છે. જેની અંદર જીવાત્મા પોતાનો માર્ગ કેમ સરળ કરી શકે! અને તે માર્ગે પ્રયાણું કરતાં અનુક્રમે શાશ્વતં સુખને મેળવી કૃતકૃત્ય થઈ શકે, એવી સરળ રીતે સીધી સડક બતાવેલ છે જે બતાવવામાં ઉપાધ્યાય મહારાજ શ્રી જ્ઞા(ના)નચંદજી સ્વામીએ સમયનો તેમજ જ્ઞાનનો ઘણો સારો ઉપયોગ કરેલ છે.

આ શ્રી આગમસારિણિની અંદર પગથીએ કેમ ચડવું તે બતાવતાં પ્રથમ આત્મામાં જે અનાદિ કાળથી અજ્ઞાન રૂપ કચરો ભરેલ છે તેને શુદ્ધ કરવા માટે માર્ગાનુસારીનાં ૩૫ ગુણો બતાવેલ છે. જેમ કોઈ ડોકટર પોતાની પાસે આવેલ દરદીના શરીરમાં રહેલ કચરો દૂર કરવા પહેલા જુલાબ આપે છે તેમ માર્ગાનુસારી (એટલે શુદ્ધ માર્ગને અનુસરનાર—અથવા શુદ્ધ માર્ગને બતાવનાર) ના ગુણ પ્રાપ્ત થતા પછી સમ્યક્ત્વ રૂપી પગથીએ ચડાય છે. કારણ કે જ્યા

બન્ને પ્રકારની આકાંક્ષા રાખવી નહિ. કારણ–કલ્પવૃક્ષ સમાન જૈનધર્મ પામીને કોણ બાઉલ–બાવળને ચાહે?

૩. વિતિગિચ્છા–તે ધર્મનાં ફલનો સંદેહ રાખવો. જેમ હું સામાયિક કરૂં છું તથા ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા કરૂં છું તેનું ફલ મને મળશે કે નહિં? અથવા મુનિનું મળથી મલીન શરીર જોઇ તેની જુગુપ્સા કરવી કે મુનિઓ પ્રાસુક જળથી સ્નાન કરે તો એમાં શો દોષ છે? એમ બન્ને પ્રકારે વિચિકિત્સા ન કરવી.

૪. મિથ્યાત્વિની પ્રશંસા–તેમાં બધાએ દર્શનોની પ્રશંસા કરવી તે સર્વ પ્રશંસા, અને અમુક દર્શન સારૂં છે એમ કહેવું તે દેશ પ્રશંસા તે ન કરવી. તેમની પ્રશંસા કરવાથી અન્ય લોકો મિથ્યા માર્ગ તરફ ઢળી જાય અને મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય.

૫. મિથ્યાદૃષ્ટિ સંસ્તવ–મિથ્યાત્વીઓ સાથે પરિચય કરવાથી, તેનો આચાર જોવાથી તથા તેની વાતો સાંભળવાથી વસ્તુ તત્ત્વને નહિં જાણનારને સમકિતથી ભ્રષ્ટ થવાનો સંભવ રહે છે, માટે તેનો પરિચય કરવો નહિં. (વસ્તુ તત્ત્વના જાણ–પરિપકવને તો મિથ્યાત્વિના પરિચયથી પણ સમકિતની હાની થતી નથી, પણ તેનું અનુકરણ બીજા કરે માટે તત્ત્વજ્ઞે પણ પ્રાયઃ પરિચય ન કરવો.) એ પાંચ દૂષણ તજવાથી સમકિત નિર્મળ રહે છે.

આઠ પ્રભાવિકો કહે છેઃ–

૧ પ્રાવચનિક–જે કાલમાં જેટલાં સિદ્ધાંતો વિદ્યમાન હોય તે સર્વના અર્થના જે પારગ હોય તે દેવર્દ્ધિ ગણિ

માફક શાસનના ઉદ્યોત માટે ઉપયોગ કરે. અત્રે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં પાદલિપ્તાચાર્યાદિના ઘણા દાખલાઓ છે.

૮. કવિ—જે જિનમતના રહસ્ય ગર્ભિત અત્યંત અદ્ભુત અર્થવાલા તથા શ્રોતાને કર્ણામૃત જેવાં લાગે, અત્યંત ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરે તેવાં કાવ્યો બનાવે તે કવિપ્રભાવિક કહેવાય. તે સિદ્ધસેન દિવાકરની પેઠે શાસનની પ્રભાવના કરે. માનતુંગાચાર્ય તથા હેમચંદ્રાચાર્યના કાવ્યો જોઇ અન્યદર્શનીઓ આજે પણ ચકિત થાય છે. આ આઠપ્રકારના પ્રભાવિકો જ્યારે હોય ત્યારે ધર્મની ઘણીજ પ્રભાવના થાય છે.

પાંચભૂષણ.

૧. કૌશલ્ય—આવશ્યકાદિ ક્રિયાને વિષે જેની કુશળતા હોય તથા દેવવંદન, ગુરૂવંદનની વિધિમાં નિષ્ણાત હોય, વલી પચ્ચક્‌ખાણના સ્વરૂપને બરાબર જાણી તે આચરતો હોય, અવિધિ દોષ ન લગાડે તે પહેલું ભૂષણ.

૨. તીર્થ સેવના—જેનાથી સંસાર સાગર તરી શકાય તે તીર્થ કહેવાય. તે સ્થાવર ને જંગમ, એમ બન્ને પ્રકારના તીર્થની નિરંતર સેવના કરવી. ગીતાર્થ મુનિ તે જંગમ તીર્થ છે તેની સેવા કરવાથી શીઘ્ર—જલદી લાભ થાય છે.

૩. ભક્તિ—યથાયોગ્ય દેવગુરૂની અંતરંગ બહુમાનપૂર્વક ભક્તિ કરવી.

૪ સ્થૈર્યના દેવાદિક ચળાવવા આવે તો પણ તેથી ચલાયમાન ન થાય. પણ અરહન્નક. કામદેવ પ્રમુખ શ્રાવકની જેમ દૃઢ રહે તે સ્થિરતા

ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવવી તે. તેનાથી તેના ભાવ પ્રાણો–જ્ઞાન, દર્શનાદિ ગુણોના નાશનો અટકાવ થાય છે.

૫. આસ્તિક્યતા–જીનેશ્વરોએ ભાંખ્યું છે તે સત્ય છે એમ જેની દઢ માન્યતા હોય તે–"तमेव सच्चं निसंकं जं जिणेहिं पवेदीयं" ઇતિવચનાત્.

૭ યતના:–

૧. વંદન–અન્યતિર્થીઓના શંકરાદિ દેવો તથા અન્યતિર્થિઓએ ગ્રહણ કરેલા "જિન–ચૈત્યને" પણ વંદન કે સ્તુતિ કરવી નહિ,

૨. નમન–અન્યતીર્થીઓના દેવાદિને શિર્ષ નમાવવું નહિ તથા પૂજા ન કરવી.

૩. દાન–ચરકાદિ તાપસોને પાત્રબુદ્ધિએ ગૌરવ ભક્તિપૂર્વક એકવાર અશનાદિ દાન ન દેવું. અનુકંપાથી દેવું.

૪. અનુપ્રદાન–તે વારંવાર દાન ન દેવું.

૫. આલાપ–તેઓને સ્નેહપૂર્વક કુશલવાર્તા ન પુછવી; કારણ તેથી મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય છે.

૬. સંલાપ–વારંવાર તેની સાથે ભાષણ કરવું નહિ. આ ૭ પ્રકારની યતનાથી વ્યવહારની શુદ્ધિ થાય છે. વલી સમકિત મલીન થતું નથી. તેમાં પણ એકાંત નથી. અત્રે "ભગવતી શતક બીજે ઉદ્દેશો પ્રથમ પિંગલનિર્ગ્રંથ, ગૌતમસ્વામી વિગેરેના ઘણા દાખલાઓ છે તે સ્વયં વિચારવા

સમકિતનાં છ આગાર (છંડી) કહે છે.

જેઓ અપવાદ માર્ગને ઇચ્છતા નથી, એકાંત ઉત્સર્ગમાર્ગમાં રક્ત છે. અને ગમે તેવા સંયોગો ઉત્પન્ન થાય તોપણ જેઓ પંથથી ચલીત થતા નથી તેઓને આગારોની જરૂર

સમકિતની છ ભાવના કહે છે.

૧. મૂળ ભાવના—સમકિત એ સર્વજ્ઞ ભાષિત ધર્મવૃક્ષનું મૂળ છે. જો સમકિત રૂપ મૂળ ઉંડું—નિશ્ચલ હોય તો જ વ્રત તરૂ મોક્ષ ફલને આપે. સમકિત વગરની જે ક્રિયા કરેછે અને મનમાં ગર્વ ધરે છે તે બીચારા અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિરર્થક છે.

૨. દ્વારભાવના—સમકિત એ મોક્ષનગરનું દ્વાર છે. કેમકે સમકિત સિવાય મોક્ષ મલતો નથી.

૩. પ્રતિષ્ઠાન ભાવના—સમકિત એ ધર્મરૂપ પ્રાસાદની મજબૂત પીઠ (પાયો) છે. કારણ જો સમકિત રૂપ પાયો દ્રઢ હોય તો જ ધર્મરૂપ પ્રાસાદ ટકી શકે છે.

૪. નિધાન ભાવના—સમકિત એ સમસ્ત જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ભંડાર છે. તેના સિવાય છૂટા રત્નસમાન અન્ય ગુણોને કષાયાદિ ચોરો લૂંટી જાય છે.

૫. આધારભાવના—સમકિત એ સમદમાદિ ગુણોનો પૃથ્વીની પેઠે આધાર છે. તે વિના સમદમાદિ ગુણો ટક્તા નથી.

૬. ભાજન ભાવના—સમકિત એ શ્રુતશીલ રૂપ અમૃતરસનું પાત્ર છે; કેમકે તેના વિના તે ધર્મ રૂપી અમૃત રહી શકતું નથી. આ પ્રમાણે નિરંતર ભાવવું. એ ૬૧ ભેદ વ્યવહાર સમકિતના છે.

છ સ્થાનક કહે છે.

આ છએ ભેદો નિશ્ચયમાં છે જેમાં સમકિત સ્થિર થાય તે સ્થાનક

૧ જીવ છે કેટલાએક ચાર્વાક વિગેરે જીવસત્તાને માનતા નથી પણ જીવ છે અને તે ચૈતન્ય લક્ષણ વડે જણાય છે ક્ષીર નીરની પેઠે યદ્યપિ પુદ્ગલના સંસ્કાર થયેલ છે તો

થતો નથી. તે તો અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. નિશ્ચયનયથી આત્મા પોતાનાજ ગુણનો ઉપયોગ કરે છે.

૫. મોક્ષ છે–પરમપદ છે–કર્મ બંધના હેતુઓનો અભાવ થવાથી અને સર્વ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે મોક્ષ–પરમ પદ છે. તે અચલ, અનંત સુખના વાસનું સ્થાન છે, લોકાંત–ત્યાં તન, મનના અભાવથી આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ રહિત અત્યંત અવર્ણનીય સહજાનંદ, સાદિ અનંત છે.

૬ મોક્ષના ઉપાયો છે–જ્ઞાન અને સંયમ એ બે મોક્ષના ઉપાય છે. જો સહજ સ્વભાવે મોક્ષ મળતો હોય તો કારણની નિષ્ફલતા થાય. પણ કહ્યું છે કે "કારણ વિણ કારજ નહિં." એ નિશ્ચય વચન. તેમાં જ્ઞાનનય કહે છે કે–જ્ઞાનથીજ મોક્ષ છે; કારણ જ્ઞાન વગરની ક્રિયા કરવાથી ઉલટી હાની થાય છે. જેમ રૂપું લેવાની ઇચ્છા કરનારને રૂપાનું જ્ઞાન ન હોવાથી તે રૂપાને બદલે ભ્રાંતિથી છિપને લે છે. વળી ભર્તાદિને ક્રિયા વિના પણ કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ તે પણ જ્ઞાનના મહાત્મ્ય થી જ. તથા કેવલી જેવું ચારિત્ર્ય તો અભવ્ય પણ પાલે છે પણ તેની કદાપિ સિદ્ધિ થાતી નથી. વલી દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાન વિના શેષ ત્રણ અનુયોગો નિરર્થક છે; માટે જ્ઞાન એજ મોક્ષનું કારણ છે. ત્યારે ક્રિયાનય કહે છે કે–ક્રિયાથીજ મોક્ષ મળે છે. ક્રિયા વગરનું શુષ્ક જ્ઞાન નિરર્થક છે. કારણ ક્રિયા વિના જ્ઞાનથી કદાપિ સિદ્ધિ નથી. ભલે તારૂ હોય પણ જો જલમાં પેસી હાથ, પગ, હલાવવા રૂપ ક્રિયા ન કરે, તો તે તરી શકે નહિ તથા અભવ્ય જીવ પણ નવ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરી શકે છે વલી સિદ્ધાંતમા અક્રિયાવાદીને કૃષ્ણપાક્ષિક કહ્યા છે ને ક્રિયાવાદીને શુક્લપાક્ષિક કહ્યા છે વલી જેમ નપેરો

પર દ્વેષ કરવો જોઇએ. નિયાણું (નિદાન) ન કરવું, પણ 'सिद्धा सिद्धि मम दिसंतु' એમ કહેતાં મોક્ષની માંગણી કરવી પડે છે. એ સર્વ વ્યવહારનયે પૂર્વ અવસ્થામાં કરવા યોગ્ય છે. એથી ઉત્તરોત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે. નિશ્ચયનયે તે સર્વે ત્યાજ્ય છે, પછી જ્યાં સુધી તે હદે પહોંચ્યા નથી ત્યાં સુધી આલંબનો મૂકવાં નહિ, શુદ્ધ વ્યવહાર સદા રાખવો જોઇએ.

यतः-अरिहंतो मह्रदेवो, जावजीवं, सुसाहुणो गुरुणो;
जिणपन्नत्तंतत्तं, रअं सम्मत्तं मए गहिअं ॥ १ ॥
तथाः-नय भंगप्पमाणेहिं, जो अप्पा सायवाय भावेणं;
जाणइ मोपख सरुवं सम्मद्दिठ्ठिय सो नेओ ॥ २ ॥

જે આત્મા નય ભંગ અને પ્રમાણે કરી સ્યાદ્વાદ ભાવથી મોક્ષનું સ્વરૂપ જાણે તે સમ્યક્ દ્રષ્ટિ જાણવો (આ વિશિષ્ટ સમકિતનું લક્ષણ છે). વલી દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાય વડે વસ્તુના સ્વરૂપને સમજવું, સમજીને સ્વગુણને ગ્રહણ કરી પરગુણ (પરભાવ) નો ત્યાગ કરવો. અનાદિકાલથી આત્મા પરભાવની વાસનાથી બંધાએલો છે તેથી પરભાવનો કર્ત્તા, ભોક્તા થયો છે, પણ જ્ઞાની ગુરૂના મુખથી જિનવાણી સુધારસનું પાન કરી પરભાવની વાસના છોડી આત્મા સ્વભાવનો કર્ત્તા થાય ત્યારે આત્માને બાધક રૂપકારક ચક્ર બદલી સાધક રૂપકારક ચક્ર પ્રગટ થાય. ત્યારે આત્મા આત્મ સ્વરૂપ, ૧ કર્ત્તા કહેવાય, ૨. કાર્ય-તે આત્મસિદ્ધતા, ૩ કરણ તે ઉપાદાન. આત્માના પરિણામની પ્રયુજના ૪, સંપ્રદાન તે આત્માને આત્મ સંપદાનું દાન (આત્મગુણની પ્રગટતા) દાતા આત્મા પાત્ર પણ પોતેજ અને દાન પણ આત્મગુણનું એ ત્રિભાવની અભેદતા છે ૫ અપાદાન તે પરભાવનો ત્યાગ કરવો ૬ આધાર તે-

૧–અતિપરિણિત–તે એકાંત નિશ્ચય પક્ષનો આશ્રય નાર.વેદાંતાદિ અથવા જૈન લિંગી પણ વ્યવહારનો ત્યાગ ીને જે નિશ્ચયને મુખ્ય માને છે તે અતિ પરિણિતી જાણવો.

૨–અપરિણિતમતિ–તે કેવળ વ્યવહારમાંજ બંધાયલા, ને આત્મ–સ્વરૂપનું ભાન નથી. તેવાને સ્યાદ્વાદ માર્ગ મજાવી નિશ્ચયમાં દ્રષ્ટિ રખાવી શુદ્ધ વ્યવહારમાં પ્રવર્તાવે. ણ જે અગીતાર્થ હોય તે માર્ગનો નાશ કરે. કદી તે ક્રિયા કરતો ાય તો પણ તે અજાણ હોવાથી રહસ્ય સમજી શકે નહિં.

यत :

चरणकरणप्पद्दाणा, ससमय पर समय मुक्कवावारा;
चरण करणस्स सारं, निच्छय शुद्धं न जाणंति. ॥१॥

અર્થ:—ચરણ કરણ ક્રિયામાં પ્રધાન હોય પણ જો સ્વ સમય પર સમયના જ્ઞાન રહિત હોય તો તે ચરણ કરણના સારતત્ત્વને સમ્યક્ જાણતા નથી. વલી જે અગીતાર્થ હોય તેને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવાદિ સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન ન હોય. વલી જે અગીતાર્થ હોય તે યથાર્થ રીતે દ્રવ્યના સ્વરૂપને ન જાણે; એટલે આ સચિત્ત છે, અચિત્ત છે કે મિશ્ર છે તે ન જાણે. તેમજ આ કલ્પનીય દ્રવ્ય છે કે અકલ્પનીય છે તે પણ ન જાણે. તથા આ દ્રવ્ય કોને દેવું, કે કોને ન દેવું તે સ્વરૂપને ન જાણે. તથા આ ક્ષેત્ર રૂડું છે કે રૂડું નથી તેને પણ ન જાણે (ઉપલક્ષણથી અમુક દેશમાં મુનિને અમુક કુલનો આહાર ન લેવાય કે અમુક વસ્તુ ન લેવાય તેનું સ્વરૂપ ન જાણે) એટલે અમુક દેશ મુનિને વિહાર કરવા યોગ્ય છે કે અમુક દેશમાં મુનિએ ન જવું તે પણ અગીતાર્થ ન જાણે. વલી કાલના સ્વરૂપને પણ

કેવી રીતે જિન માર્ગને વિષે પ્રવર્તાવી શકે ? અર્થાત્
ાવી શકે. અગીતાર્થ વિચારે જે હું ગચ્છને પણ ચલાવું,
ી પાસે રહેતાં તો ગુણ હોય તે પણ ચાલ્યા જાય.
ના મચ્છો મોટા મચ્છને ગળી જાય તેમ ત્યાં ધીંગા,
ાય પણ માર્ગની રીત ન રહે.

ળી અગીતાર્થ પાપ કર્યા વિના પણ બીજા પુરૂષને
ત આપે છે. અથવા થોડું પાપ કર્યું હોય તેનું
ત ઘણું આપે છે જેથી મોટી આશાતના કરે છે.
ના એટલે જિનાજ્ઞાનો ભંગ" અને તેનો વિપાક
રભ્રમણ છે. માટે જો ગીતાર્થ ગુરૂ ન મલે તો
વિચરવું, પણ અગીતાર્થનો સંગ ન કરવો. આ કાલમાં
વિચરવાની પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે ગીતાર્થની તપાસ
ી સંગે રહેવું. ગીતાર્થ પાસે વસવાથી વિનયાદિ
દ્ધિ અને જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય.

यत:

ाथ विहारो, बीओगीयत्थ निस्सिओ भणिओ;
त्थ विहारो, नाणुन्नाओजिणंवरेहिं. ॥ २ ॥

ર્થ:—એક ગીતાર્થનો વિહાર, બીજો ગીતાર્થની નિશ્રાયે
વિચરે તેનો વિહાર : એ બે વિહારની આજ્ઞા છે પણ
ાર પ્રભુએ કહ્યો નથી કારણ કે—એકાકીને સ્ત્રી, શ્વાન,
મ આપે વલી ભિક્ષાની શુદ્ધિ ન થાય મહાવ્રતનું
ા થાય અને મતિ કલ્પનાએ કરી ખોટાં અવલંબન
રે, તેને હિત શિખામણ દેનાર કોઇ ન હોવાથી તે
હે

यदुक्तं दशवैकालिके गाथा:-

पिंडं सिज्जं च वत्थं च, चउत्थंपाय मेवयः
अकप्पियं न इच्छिज्जा, पडिगाहिज कप्पीयं ॥ १ ॥

અર્થઃ-૧. આહાર, ૨ શય્યા, ૩. વસ્ત્ર, ૪. પાત્ર, અકલ્પનીય લેવા નહિં, પણ કલ્પનીય લેવા. તેમાં પણ એકાંત નથી.

यदुक्तं सुयगडांगे द्वितीयश्रुतस्कंधे, पंचमाध्ययने-

अहागडाइं भुंजंति, अन्नमन्ने स कम्मुणा;
उवलित्तंवियाणिज्जा, अणुव लित्तेत्ति वा पुणो. १
पतेहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो न विज्जइ।
पतेहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणप. २

અર્થઃ-આધાકર્મી આહાર કરતાં સાધુને દેખીને એમ પણ ન કહેવું કે આ કર્મથી લેપાય છે. તેમ એમ પણ ન કહેવું કે આ કર્મથી લેપાતો નથી. એમ એકાંતે ન કહેવું. કારણ કે આ બે સ્થાનકે છદ્મસ્થનો વ્યવહાર પહોંચી શકે નહિ. માટે એકાંતે કહેવું તે અનાચાર છે. કારણ નિશ્ચયનય તે પરિણામગ્રાહી છે. નિશ્ચયનયે પરિણામ એજ કર્મબંધનું કારણ છે. "વિશેષ ટીકાથી જોવું." કહ્યું છે કે "मन पव मनुष्याणां, कारणं बंध मोक्षयोः" માટે ચિત્તની પરિણિતી નિર્મળ રાખવી. તે ચિત્તના આઠ દોષો ટાલવા. ચતુર્દશ ષોડશકમાં ચિત્તના ભેદો આ પ્રમાણે બતાવ્યા છેઃ-

૧. ખેદ, ૨. ઉદ્વેગ, ૩. ક્ષેપ, ૪. ઉત્થાન, ૫. ભ્રાંતિ, ૬. અન્યમુદ્, ૭. રોગ, ૮. આસંગ. એ આઠ દોષો જરૂર ટાલવા

હવે વિસ્તારથી એ દોષોનું વર્ણન કરે છે.

૧. ખેદ-જેમ પંથે ચાલતાં થાકી જાય તેમ ખેદ દોષે કરી ક્રિયામાં મનની દૃઢતા રહે નહિ. જેમ ખેતીમાં પાણી મુખ્ય હેતુ છે તેમ ક્રિયામાં મનની એકાગ્રતા મુખ્ય છે

એટલે એક જન્મ ભૂમિ, બીજી દીક્ષા ભૂમિ અને ત્રીજી વિહાર ભૂમિને છોડીને સમકિત સહિત સુશ્રાવકપણું ગ્રહણ કર. તે સારૂં છે પણ સાધુપણાના ગુણ સિવાય વેશ ધારણ કરવો તે સારૂં નથી.

ભ્રાંતિ–વસ્તુ અન્ય હોય તેને અન્ય રૂપે જાણે. જેમ છીપને ભ્રાંતિથી રજત (રૂપું)જાણે. તદ્વત્ ભ્રમથી વસ્તુ સાંભળે નહિં. જે મેં ધર્મકૃત્ય કર્યું અથવા નથી કર્યું, અથવા મેં અમુક સૂત્ર પાઠનો ઉચ્ચાર કર્યો કે નથી કર્યો ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ભ્રમ થાય તે દોષથી જો કે શુભ ક્રિયા કરે છે તો પણ તેનું ઇષ્ટ ફળ ન થાય.

૬–અન્યમૂદ–જે ક્રિયા કરે છે તેને અવગણી–તેનો અનાદર કરીને બીજી ક્રિયામાં હર્ષ કરે એટલે ગુરૂવંદન કરતો હોય ને સામાયિકમાં હર્ષ કરે તેને વાંચ્છિત અર્થમાં અંગારાનો વરસાદ વરસે એટલે જે ક્રિયા કરતો હોય તેમાં અનાદર થયો તે સર્વે દોષોનું મૂળ છે.

૭–રોગ–તે પીડા સ્વરૂપ અથવા ભંગ સ્વરૂપ છે. એટલે સમજણ વિના અશુદ્ધ ક્રિયા કરે ને શુદ્ધ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ કરે ત્યારે શુદ્ધ ક્રિયાને પીડા થઈ. અથવા શુદ્ધ ક્રિયાનો ભંગ થયો, એટલે શુદ્ધ ક્રિયાના વિનાશથી અશુદ્ધ ક્રિયા ફલવતી ન થાય વંધ્યા જાય.

૮–આસગ–જે ક્રિયા કરતો હોય તેમાં આજ ક્રિયા સારી છે એવો જે રગ એટલે તે જ ક્રિયામાં બંધાઇ જાય; યદ્યપિ તે અનુષ્ઠાન શાસ્ત્રોક્ત છે તો પણ તેમાંજ જે આગ્રહ છે તે દોષરૂપ છે જેથી તે જ ગુણસ્થાને તે પ્રાણી ટકી રહે પણ આગળે ગુણસ્થાને વધે નહિં જેમ ગૌતમ સ્વામીને

બીજી આવૃત્તિ વિષે બે બોલ.

આંજથી દોઢેક વર્ષ પહેલાં 'આગમ સારિણી' નામક તત્ત્વ-જ્ઞાનના આ અમૂલ્ય પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ કાંડાકરા નિવાસી ભાઈ ભગવાનજી હાથીભાઈ તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલી; તેનો ખપી જીવોમાં તરત જ પ્રચાર થઈ જવાથી, અને ઉપરા ઉપરી આ પુસ્તકની માંગણી થતી હોવાથી, જીજ્ઞાસુ ભાઈ-બહેનોના લાભાર્થે અમે બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ એ આનંદનો વિષય છે.

પ્રસ્તુત આગમસારિણી ગ્રંથમાં મોક્ષ માર્ગ સાધવાના ચાર પગથીયા ઉપર ઉપાધ્યાય મહારાજશ્રી જ્ઞાનચંદજી સ્વામીએ ઘણો શ્રમ લઈને ખૂબ સુંદર વિવેચન કર્યું છે. તેમાં પ્રથમ માર્ગાનુસારીના ૩૫ બોલ, બીજામાં સમ્યક્ત્વ, ત્રીજામાં દેશવૃત્તિ અને ચોથામાં સર્વવૃત્તિ આરાધવાની વિધિ, વિધાન સહિત વર્ણવવામાં આવી છે. તેનું રહસ્ય વાચકો આ ગ્રંથ મનનપૂર્વક સાદ્યંત વાંચી જવાથી જાણી શકશે. કારણ કે આ ઉપયોગી પુસ્તકમાંનું સઘળું લખાણ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિએ, સ્યાદવાદ શૈલીએ અને પક્ષપાત રહિત કેવળ ભવ્ય જીવોના શ્રેયાર્થે લખાયેલું છે.

તત્ત્વ જીજ્ઞાસુઓ આ પુસ્તકનો વધુમાં વધુ લાભ લ્યે અને આત્મકલ્યાણ કરે એ જ માત્ર ઈચ્છા.

આ સાથે ભૂલોનું શુદ્ધિપત્રક પણ મુકવામાં આવ્યું છે. જેમાં રહી જવા પામેલી ભૂલો ઘણા પરિશ્રમે સુધારવામાં આવી છે; છતાં દૃષ્ટિ દોષ કે પ્રેસ દોષને અંગે કોઈ ભૂલ રહેવા પામી હોય તો વિદ્વાન વાચકો તે સુધારીને વાંચવી અને બને તો અમને સૂચના લખવી, તેમજ પ્રથમ આવૃત્તિમાં જે ભુલચૂક છે તે જેની પાસે હોય તે સુધારીને અન્યથા કિં બહુના !

કચ્છ, પત્રી	લી. પ્રકાશક
તા. [illegible]	શાહ લખમશી કેશવજી

હોય. ૨. રૂપનો નિધાન હોય. ૩. સૌમ્ય હોય. ૪. લોકપ્રિય-લોકને પ્રશંસવા યોગ્ય. ૫. અક્રૂર-ક્લિષ્ટ ચિત્તવાલો ન હોય. ૬. પાપ ભીરૂ હોય. ૭. અશઠ-માયા રહિત હોય. ૮. સુદાક્ષિણ્ય ગુણવાળો હોય. ૯. લજ્જાળુ-અકાર્ય કરતાં લાજે. ૧૦. દયાળુ-પ્રાણીમાત્ર પર અનુકંપાવાલો. ૧૧ સૌમ્યદૃષ્ટિ તે યથાર્થ વિચારની દૃષ્ટિવાલો અને મધ્યસ્થ તે રાગદ્વેષ રહિત, એ એકજ ગુણ છે. ૧૨. ગુણરાગી-તે ગુણીજનનો પક્ષપાતી હોય. ૧૩. સત્ય-કથક-ભલી સત્ય ધર્મ કથાનો કરનાર હોય. ૧૪ સદાચારી-જેનો આચાર ઉચ્ચ કોટીનો હોય-શુદ્ધ હોય. ૧૫. દીર્ઘદર્શી-જે ભવિષ્ય કાળનો વિચાર કરી કાર્યનો કરનાર હોય. ૧૬. વિશેષજ્ઞ-પક્ષપાત રહિત ગુણ દોષનો જાણ. ૧૭. વૃદ્ધાનુગત-પરિણિતમતિવાલા જ્ઞાની પુરૂષોની સેવાનો કરનાર હોય. ૧૮. વિનયવંત-તે ગુણાધિકનો વિનય કરે. ૧૯. કૃતજ્ઞ-કર્યા ગુણનો જાણ હોય. ૨૦. નિસ્પૃહપણે પરોપકાર કરે-દાક્ષિણ્ય ગુણ તે બીજાએ પ્રાર્થના કરી હોય તો તેનો ઉપકાર કરે. પરહિત-કારી-પ્રાર્થના સિવાય પણ સહજ સ્વભાવે ઉપકાર કરે. ૨૧. લબ્ધ લક્ષ્ય તે પામેલ નિશાનની જેમ ધર્માનુષ્ઠાન વ્યવહારનું લક્ષ હોય તે સુશિક્ષણીય હોય.

એ એકવીશ ગુણ સંક્ષેપથી કહ્યા.

હવે વિસ્તારથી ૨૧ ગુણ કહે છે.

૧. જેનું મન અતિશય ગંભીર હોય, ઉદાર સ્વભાવવાલો હોય, તુચ્છ ન હોય તેને અક્ષુદ્ર કહીએ કારણ જે ઉનાવળો મનુષ્ય હોય તે પોતાને તથા પરને ઉપકાર કરી ન શકે

૨ વલી ઉત્તમ સંઘયણ વાલો હોય રૂપનો નિધાન

૬. આલોક તથા પરલોકના પાપથી બીહિ, તથા અપયશથી બીહિ, તેને ભીરૂ કહીએ. તે પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી જાણવો.

૭. જે પુરૂષ માયાવી ન હોય તે બીજાને ઠગે નહિ; ત્યારે લોકમાં તે કીર્તિ પામે, અને લોક તેનો વિશ્વાસ કરે તથા પોતાના ચિત્તને રંજન કરે અને બીજાના ચિત્ત રીજવવા માટે ધર્મનો ઉદ્યમ કરે અર્થાત્ અશઠપણે એટલે ડહાપણથી ધર્માનુષ્ઠાન કરે.

૮. જે પોતાનું કાર્ય છોડીને પણ પારકાને ઉપકાર કરે તે પણ પોતાના તથા પરના આત્માને હિતકારક હોય તે કરે; પણ પાપ હેતુએ ન પ્રવર્તે તે સુદાક્ષણ્ય નામા આઠમો ગુણ કહીએ. તે સર્વ લોકને ઉપાદેય હોય. આદેય વાકયવાલો વ્યવહારમાં હોય.

૯. જે લજ્જાળુ ગુણવાલો હોય તે અંગીકાર કરેલું ધર્મનું કાર્ય મૂકે નહિ. સ્વપ્રતિજ્ઞા (લીધેલાં વ્રતનિયમો) નિર્વાહે. એટલે અંગીકાર કરેલ કાર્યને–લીધેલ નિયમને ગમે તેવાં કષ્ટો આવે છતાં પ્રાણાંતે પણ મૂકે નહિ. અકાર્ય ન કરે.

૧૦. દયાળુ હોય. તે દયામૂલ ધર્મની લાજ વધારે. કદાપિ દયામૂલ ધર્મને લોપે નહિ. એટલે પ્રાણાંતે પણ હિંસા ન કરે.

૧૧. મધ્યસ્થ સૌમ્યદૃષ્ટિ વાલો જે હોય તે કોઈ દર્શન ઉપર પક્ષપાત ન કરે. તેમ દ્વેષ પણ ન કરે તે પુરૂષ ધર્મના મર્મને યથાર્થપણે જાણે. એટલે સદ્ગુણ, નિર્ગુણ, બહુ ગુણ, અલ્પગુણ તથા સર્વ પાખંડી નિરૂપીત જે ધર્મ તેને ક્રમકે

હોય. ઉપલક્ષણથી તેમાં લાભ ઘણો ને અલ્પક્લેશ હોય. ઘણાં લોકોને પ્રશંસનીય હોય.

૧૬. જે વિશેષજ્ઞ ગુણવાળો હોય તે, વસ્તુના ગુણદોષોનો જાણ હોય. પક્ષપાત રહિત હોય. કારણ પક્ષપાતિ જે હોય છે તે, ગુણમાં દોષ જૂએ અને દોષમાં ગુણ જૂએ. પણ વિશેષજ્ઞ તો ગુણનો ગ્રહણ કરનાર હોય. ગુણનો ધરનાર હોય.

૧૭. વૃદ્ધાનુગત ગુણવાળો જે હોય તે વૃદ્ધ પુરૂષો, જ્ઞાનવૃદ્ધની સેવા કરનાર હોય. અને તે વૃદ્ધ પુરૂષોની સંગતથી તે પરિપક્વ બુદ્ધિવાળો થાય. જેથી પાપાચારમાં પ્રવર્તે નહિ.

૧૮. વિનયવંત પુરૂષ નિશ્ચે જ્ઞાનાદિની શુદ્ધિ કરે, કારણ કે સર્વ જ્ઞાનાદિ ગુણનું તથા મોક્ષનું મૂળ તે વિનય છે.

यत: गाथा :-

विणओ सव्वगुणाणं, मूलं सन्नाण दंसणाइणं;
मुक्खस्सयतेमूलं, तेणविणिओ इह पसत्थो. १

૧૯. કૃતજ્ઞ ગુણવાળો, બીજાને ગુણ તથા ધર્મમાં જોડે. ધર્મગુરૂ ઉપર ઘણો આદર કરે અને જેની બુદ્ધિ તત્ત્વ ગ્રહણની હોય તે કૃતજ્ઞ જાણવો.

૨૦. પરહિતકારી—જે પુરૂષ હોય, તે બીજાને ધર્મમાં જોડે, કારણકે પોતે ગીતાર્થ (પંડિત) છે. જે અગીતાર્થ હોય તે બીજાને હિત કરવા ચાહે તો પણ અહિતજ કરે. પણ જે ધર્મમાર્ગનો જાણ હોય તેજ હિત કરે.

૨૧. લબ્ધ લક્ષ નામા ૨૧મો ગુણ જે થોડા કાલમાં આગમાદિ સુખે ભણી શકે તથા વિના પ્રયાસે સમસ્ત શુભ

કરનાર હોય એટલે લિવિક્ષ ગુણવંત હોય. ૪ જેનો વ્યવહાર સરલ હોય પણ કપટ–પ્રપંચ નહિં. ૫. હંમેશાં ગુરૂદેવની સેવા કરનાર હોય. ૬ આગમના અર્થોને જાણતો હોય, એ ૭ લક્ષણો જેમાં હોય તેને પ્રત્યક્ષ ભાવશ્રાવક કહીએ.

હવે વિશેષ અર્થ કહે છે.

ઉપરોક્ત ૭ લક્ષણોમાંથી પ્રથમ કૃતવ્રતકર્મા લક્ષણના ચાર ભેદ છે.

૧. શ્રવણ. ૨. જાણણા. ૩ ગ્રહણ ૪ પરિસેવા.

અર્થ:–૧ શ્રવણ એટલે સાંભળવું. ૨ જાણણા એટલે જાણવું. ૩. ગ્રહણ એટલે વિસ્તારપણે અંગીકાર કરે. ૪. પરિસેવા એટલે સમ્યક્ પાલવું. એ સામાન્યાર્થ.

એ ચારના વિશેષાર્થ:—

૧. શ્રવણ તે–અહીંયા બહુમાન કહ્યું પણ વિનય તથા બહુમાન બન્ને સહિત ગીતાર્થ ગુરૂ પાસેથી સિદ્ધાન્ત સાંભલે તેની ચોભંગી કહે છે–

૧. કોઈક ધૂર્તમાં બાહ્ય વંદનાદિ વિનય હોય, પણ ભારેકર્મી હોવાથી અંતરંગ પ્રીતિ–બહુમાન ન હોય.

૨. કોઇકમાં અંતરંગ બહુમાન હોય પણ પોતે ગ્લાનાદિ કારણથી અશક્ત હોવાથી વંદનાદિ ન કરી શકે તેથી વિનય ન દેખાય.

૩. કોઇક આસન સિદ્ધિ યા જીવમાં બાહ્ય વિનય તથા અંતરંગ બહુમાન બન્ને હોય.

૪. કોઈક આકરા પાપ કર્મિ જીવમા વિનય તથા બહુમાન એક પણ ન હોય એ શ્રવણના અર્થ કહ્યા

૩. દેનાર અજાણ અને લેનાર જાણ, એ ત્રીજો ભાંગો પણ કોઈક અપેક્ષાએ શુદ્ધ છે. એટલે લેનાર જાણ હોવાથી પોતે સમજીને લીએ, પણ વડિલાદિક પાસેથી સાક્ષીરૂપ માત્ર ગ્રહણ કરે, એ ભાંગો કારણિક છે.

૪. દેનાર અને લેનાર બન્ને અજાણ, એ ભાંગો અશુદ્ધ છે. અહીંયાં આણંદાદિક શ્રાવકે જેમ પ્રભુ પાસેથી વ્રત ગ્રહણ કર્યા તેમ ગ્રહણ કરે. તેના બે ભેદ. ૧. ઇત્વર તે ચોમાસા પ્રમુખના અમુક કાલના. ૨. યાવત્ કથીક તે જાવજીવના.

હવે મૂળ ૪ થો ભેદ–પરિસેવા–તે સમ્યક્રીતે પાળે. તથા ઉપસર્ગાદિક આવે તે કામદેવ શ્રાવકની પરે સહન કરે પણ વ્રતને વિરાધે નહિ. એ કૃત વ્રતકર્મના ચારે ભેદ (લક્ષણ) કહ્યા. એ ભાવશ્રાવકનો પહેલો લક્ષણ થયો.

હવે શીલવ્રત નામા લક્ષણનાં ૬ ભેદ કહે છેઃ–

૧. આયતન–એટલે જ્યાં સાધર્મિક ઘણાં મલે તે સ્થાનકને સેવે પણ ભીલની પલ્લી પ્રમુખને સેવે નહિં.

૨. પારકા ઘરમાં પ્રવેશ ન કરે; કેમકે કાંઇક વસ્તુ ખોવાય તો તેના ઉપર શંકા આવે. માટે વિના કારણે કોઇના ઘરમાં પેસે નહિ. કારણ પ્રસંગે જવું પડે તેની જુદી વાત છે. તે પણ સ્રીયાદિ એકલી ઘરમાં હોય તો વિવેક સહિત પ્રવેશ કરે.

૩. ઉદ્ભટ વેશ ન પહેરે–જેથી ઉલ્લંઠ કે 'રાલીઓ' કે ખરાબ માણસની ગણત્રીમાં ગણાય તેવો વેશ ન પહેરે પણ મર્યાદા વાલો અને સાદો પહેરે.

૪. જેથી રાગદ્વેષની પરિણતિ વધે એવા વિકારના વચનો બોલે નહિ. પારકી નિંદા ન કરે તેમજ કોઈનું મન દુખાય

યથા દશવૈકાલિક સૂત્રેઃ—

तहेव काणे काणेत्ति, पिंडगं पिंडगे त्तिवा। इति.

કાણાને કાણું ન કહેવું. નપુંસકને નપુંસક ન કહેવું, તેમ યાવત્ જે નામથી સામાને દુઃખ ઉપજે તેવાં કઠીન વાકયો ન કહેવા. ઇતિ શીલવ્રત નામા બીજો લક્ષણ પૂર્ણ થયો.

હવે ભાવશ્રાવકનો ત્રીજો લક્ષણ કહે છે.

ચોપાઇ

ઉદ્યમ કરે સદા સજ્ઝાય[૧], કરણ[૨] વિનયમાં[૩] સર્વ ઉપાય;
અનભિનિવેશી રૂચી[૫] જીનઆણ, ધરે પંચગુણ એહ પ્રમાણ. ૧

ગુણવત નામા ત્રીજા લક્ષણના પાંચ ગુણ વખાણે છે. યદ્યપિ તેમાં ઔદાર્ય, ગાંભિર્યાદિ અનેક બીજા ગુણો છે તથાપિ અત્રે ગીતાર્થીઓએ પાંચ ગુણો કહ્યા છે. અને એકેકા ભેદનાં બીજાં પણ ભેદો છો તે પણ અત્રે બતાવેલ છે.

૧. સજ્ઝાયમાં સદા ઉદ્યમ કરે. તેનાં પાંચ ભેદ કહે છેઃ—

૧. વાચના એટલે શાસ્ત્ર ભણવું.

૨. પૃચ્છા—એટલે સંશય પડયે ગુર્વાદિને પૂછવું.

૩. પરાવર્ત્તના—તે વિસરી જવાય માટે તેનું પરાવર્ત્તન (ફેરવવું) કરવું.

૪. અનુપ્રેક્ષા—તેના અર્થનો વિચાર કરવો.

૫. ધર્મકથા કહેવી. એ પાંચ પ્રકારની સજ્ઝાય હમેશાં કરે.

૨. કરણ—એટલે અનુષ્ઠાન, નવકારસી પ્રમુખ પચ્ચકખાણ તથા સામાયિકાદિ ક્રિયા કરે.

૩. ગુર્વાદિક આવે ત્યારે ઉઠવુ, સામા જવું. વંદનાદિ કરવું તેમાં સર્વથા પ્રકારે વિનય કરવાને તત્પર રહે

ત્રીજા લક્ષણનો ત્રીજો ગુણ.

૩. ગુણનિધાન પુરૂષનો વિનય કરે. તે આવે ત્યારે ઉભો થાય, સન્મુખ જાય, મસ્તકે અંજલી કરે. "હાથ જોડે" આસન આપે, ગુરૂ બેશે ત્યારે તેની સેવા કરે, જાય ત્યારે વોલાવા જાય, ઇત્યાદિ વિનય કરે. તે વિનિત શિષ્યો ઉપર ગુરૂનો પણ આદર વધે. જેથી ગુરૂ તેને શાસ્ત્રની આમ્નાયાદિ આપે.

૪. જે અનભિનિવેશી—કદાગ્રહ રહિત હોય, ગીતાર્થી પુરૂષોએ જે કહ્યું છે તે યથાર્થ માને તથા ગીતાર્થી પાસેથીજ ઉપદેશ સાંભળે.

૫. શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળવાને ચાહે. ઉપલક્ષણથી ઇચ્છાપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે. એવી શ્રદ્ધા વિના સમ્યકત્વની શુદ્ધિ ન હોય. એ સમ્યકત્વનો મોટો હર્ષ છે. ભાવશ્રાવકનો એ ત્રીજો લક્ષણ થયો.

૪થો ઋજુ વ્યવહારનામા લક્ષણ, તેના ચાર ભેદ છે.

૧. યથાર્થ કથન—તે પરને ઠગવા માટે ધર્મને અધર્મ ન કહે તેમ અધર્મને ધર્મ ન કહે. ક્રયવિક્રય, વ્યવહારમાં-લેવડદેવડમાં જૂઠું ન બોલે. તથા વ્યવહાર માટે રાજ્ય દરબારે પણ ખોટી સાક્ષી ન પૂરે. તથા ધર્મની હાંસી થાય તેવું વચન ન બોલે

૨ અવંચક ક્રિયા તે બીજાને કષ્ટ ઉપજે, હિંસાય (હણાય) તેવી ક્રિયા ન કરે. સારી વસ્તુના [illegible] વસ્તુ કે [illegible] ન આપે તથા ત્રાજવા પ્રમુખના કે તોલ માપના [illegible] ઓછું આપવું કે વધારે લેવું તેમ કરે નહિ. [illegible]

કાલ તે સુકાળ, દુઃકાળાદિ, પ્રમુખ શબ્દે દ્રવ્ય સુલભ; દુર્લભાદિ. ભાવ શબ્દથી, રોગી, નિરોગી વગેરે તે સર્વેને પોતપોતાની હદે જાણે. ગીતાર્થનો સર્વ વ્યવહાર પોતે જાણે, એટલે ઉત્સર્ગ, અપવાદાદિના જાણ ગીતાર્થ પુરૂષે જે વ્યવહાર આચર્યો હોય તેને પોતાની મતિ કલ્પનાએ દૂષણ આપે નહિં, પણ પોતે અંગીકાર કરે તેને પ્રવચન કુશળ કહીયે. તે ઉદાર કહેતાં પ્રધાન છે. એ ભાવશ્રાવકનાં લક્ષણ કહ્યા. એ છ પ્રકારના લિંગ તે ક્રિયા થકી ઓળખાય. જેમ ધૂમ્રથી અગ્નિ ઓળખાય તેની પેઠે જાણવું. એ વિધિ પ્રમાણે જે શ્રાવક આચરે તે સુખને વરે. એ ક્રિયાગત છ લિંગ ભાવશ્રાવકના કહ્યા.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે–એટલાજ ભેદ છે કે વધારે ભેદ છે? ગુરૂ ઉત્તર આપે છેઃ—

હવે ૧૭ પ્રકારનાં ભાવગત લિંગ ભાવ શ્રાવકના કહે છે.

૧. સ્ત્રી ચપળ ચિત્તવાલી છે એટલે અન્ય–અન્ય પુરૂષની ઈચ્છા કરનાર છે. વલી નરકની મોટી વાટ છે તે વાત કાંઈ ખોટી નથી. એમ જાણીને તેનો ત્યાગ કરે.

"સ્ત્રીને ચપળ ચિત્તવાલી વિગેરે જે દૂષણો બતાવ્યા છે તે સ્ત્રી વેદનો બંધ માયા તથા મિથ્યાત્વ થાય છે વલી સ્ત્રી હોય તો પરિગ્રહની વૃદ્ધિ થાય છે માટે સર્વ અનર્થનું મૂળ સ્ત્રી છે. બધીએ સ્ત્રીઓ ખરાબ નથી પણ આ ઉપદેશ વાક્ય છે. કારણ કે અનંત સ્ત્રીઓ મોક્ષે ગઈ છે, જાય છે અને જશે

કાલ તે સુકાળ, દુઃકાળાદિ, પ્રમુખ શબ્દે દ્રવ્ય સુલભ; દુર્લભાદિ. ભાવ શબ્દથી: રોગી, નિરોગી વગેરે તે સર્વેને પોતપોતાની હદે જાણે. ગીતાર્થનો સર્વ વ્યવહાર પોતે જાણે; એટલે ઉત્સર્ગ, અપવાદાદિનાં જાણ ગીતાર્થ પુરૂષે જે વ્યવહાર આચર્યો હોય તેને પોતાની મતિ કલ્પનાએ દૂષણ આપે નહિં, પણ પોતે અંગીકાર કરે તેને પ્રવચન કુશળ કહીયે. તે ઉદાર કહેતાં પ્રધાન છે; એ ભાવશ્રાવકનાં લક્ષણ કહ્યા. એ છ પ્રકારના લિંગ તે ક્રિયા થકી ઓળખાય. જેમ ધૂમ્રથી અગ્નિ ઓળખાય તેની પેઠે જાણવું. એ વિધિ પ્રમાણે જે શ્રાવક આચરે તે સુખને વરે. એ ક્રિયાગત છ લિંગ ભાવશ્રાવકના કહ્યા.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે—એટલાજ ભેદ છે કે વધારે ભેદ છે? ગુરૂ ઉત્તર આપે છે:—

હવે ૧૭ પ્રકારનાં ભાવગત લિંગ ભાવ શ્રાવકના કહે છે.

૧. સ્ત્રી ચપળ ચિત્તવાલી છે એટલે અન્ય—અન્ય પુરૂષની ઇચ્છા કરનાર છે. વલી નરકની મોટી વાટ છે તે વાત કાંઈ ખોટી નથી. એમ જાણીને તેનો ત્યાગ કરે.

"સ્ત્રીને ચપળ ચિત્તવાલી વિગેરે જે દૂષણો બતાવ્યા છે તે સ્ત્રી વેદનો બંધ માયા તથા મિથ્યાત્વ થાય છે. વલી સ્ત્રી હોય તો પરિગ્રહની વૃદ્ધિ થાય છે માટે સર્વ અનર્થનું મૂળ સ્ત્રી છે. બધીએ સ્ત્રીઓ ખરાબ નથી પણ આ ઉપદેશ વાક્ય છે. કારણ કે અનંત સ્ત્રીઓ મોક્ષે ગઈ છે, જાય છે અને જશે

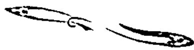
તેવા આરંભનાં કાર્યો "ષટ્ કર્માદિ" નો ત્યાગ કરે. અને કદાચિત્ કરવાં પડે તો પણ સશોક પણે કરે, પણ નિઃશોકઃ પણે ન કરે. યદ્યપિ ન છુટકે તેને કિંચિત્ આરંભ કરવો પડે તો પણ તે નિરારંભીજન જે મુનિરાજ તેનો અત્યંત રાગી હોય એટલે ધન્ય છે. મુનિરાજને જે સર્વ આરંભના ત્યાગી છે. હું ક્યારે એહનો ત્યાગ કરીશ એમ ધ્યાવે. તે છઠ્ઠા ગુણનો સંભોગી થાય.

૭. સાતમો ગેહ નામા ગુણ કહે છે—તે ગુણને પ્રાપ્ત થએલો પ્રાણી ગૃહસ્થાવાસને પાશ એટલે બંધન સમાન માને. જેમ પક્ષી પાશમાં પડયો ઉડી ન શકે અને પોતાના આત્માને દુઃખી માને, તેમ માતાપિતાદિકના સંબંધથી દીક્ષા ન લઇ શકે તો પણ સંસારમાં રહ્યો થકો મોહ જીતવાનો અભ્યાસ કરે. એટલે જેમ જંબૂસ્વામીના જીવ શિવકુમારે બાર વર્ષ સુધી સંસારમાં પણ તિવ્ર તપશ્ચર્યા કરી. તેમ તદ્દન નિર્મોહપણે ગૃહવાસમાં રહે. એ સાતમો ગુણ ધરે.

૮. આઠમા દર્શન ગુણવાલો પ્રાણી, જેનાથી સમકિતને પામ્યો હોય તે ગુરૂ, ધર્માચાર્યની ભક્તિ બહુ ભાંતે કરે. અને પોતાની શક્તિ શ્રદ્ધામાં ફેરવે. એટલે આસ્તિક ભાવ સહિત નિરતિચાર દર્શનને ધરતો પોતાની શક્તિએ પ્રભાવના કરે તથા યશોગાન કરે. એમ સમકિતની નિર્મલતા કરે એ ૮ મો ગુણ.

૯. લોકસંજ્ઞા ત્યાગ—લોક સંજ્ઞાનો ત્યાગ કરે કારણ કે લોક તે અવિચારિત મતિવાલા ગાડરિયા પ્રવાહે વર્તનારા હોય છે માટે તે પ્રવાહે ન ચાલે ઇતિ ૯ મો ગુણ

પૃષ્ઠાંક	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૯૨	૩	ભણાંત	ભણંતિ
૯૩	૨૦	ઔધીક	ઔધીક
૯૩	૨૧	આગરી	કૌંસમાં (પાછી ન દેવી)
૯૪	૯	પ. અચીલ	પ. અચિત્ત
૯૬	૨૨	૨૬	૩૬
૯૯	૧૩	વૃત્ત	વૃત્તિ
૧૦૮	૨૨	સિદ્ધ કહે	મોક્ષ કહે
૧૧૦	૧૨	સ્યાદ્કતવ્ય	સ્યાદ્ અવક્તવ્ય
૧૧૩	૧૭	નવ	નવા
૧૧૩	૨૩	અનંતો	અનંતા
૧૧૪	૧	અનંતો	અનંતા
૧૧૪	૮	સાકાર તે ગ્નાન અને નિરાકાર તે દર્શન	સાકાર તે દર્શન અને નિરાકાર તે ગ્નાન
૧૧૬	૯	સત્તાઅ	સત્તાએ
૧૧૬	૧૦	બંધાએલો	બંધાએલો
૧૧૭	૯	દ્રવ્યનિંદ્રા ભાવનિંદ્રાનો ભેદ નથી પાડયો	નિંદ્રા તે દ્રવ્યનિંદ્રા જાણવી ને ગુણઠાણા તે ભાવ-નિંદ્રા જાણવી
૧૨૦	૧૩	તે નાનો મોટો કેટલો=	સાતમાનો કાલ-બધું મળી એક મુહૂર્ત થાય અને બાકી બધા છઠાનો [illegible] સમજવો એમ [illegible]

રાગ, દ્વેષ ન હોય, મંદ આદર હોય, સમભાવ રાખે. સર્વથા રાગ દ્વેષનો અભાવ તો ઉપરના ગુણઠાણે હોય. પણ અહીંયાં મધ્યસ્થ ભાવે હોય. એટલે ઇષ્ટ વસ્તુ ઉપર વિશેષ આશક્તિ ન હોય. તેમજ અવિનિત લોક કે અનિષ્ટ વસ્તુ ઉપર દ્વેષ–અણગમો ન હોય. તે એમ જાણે જે એ સર્વ ધન, ભવનાદિક પરભાવ છે, મારી વસ્તુ નથી. જીવ એ સર્વનો ત્યાગ કરી પરભવમાં એકલો જશે, માટે એનો શો આદર કરવો ? તથા વસ્તુનો ગુણદોષ અને કર્મ પરિણિતનો જાણ હોવાથી દ્વેષ પણ ન કરે. તે ભાવ શ્રાવક એમ ભાવે જે સર્વ અશાશ્વત પદાર્થમાં આગ્રહ શો રાખવો ! જ્ઞાન, દર્શનાદિ આત્મગુણોજ શાશ્વત છે.

૧૪. મધ્યસ્થ ગુણ–એ ગુણવાલો રાગ, દ્વેષમાં (પક્ષપાતમાં) તણાય નહિં. મધ્યસ્થપણું એટલે મધ્યસ્થ બુદ્ધિવડે પરમાર્થનો વિચાર કરે કે, મેં મારો મત લીધો તે હવે કેમ મૂકું ? એમ સ્વપક્ષનો આગ્રહ ન રાખે, અથવા અમુક મારો મત ખંડે છે તો તેનું હું ખંડન કરૂં, એવો દ્વેષ ન કરે. તે પ્રાણી ચૌદમા ગુણને બાધા ન આપે. અને હઠ–કદાગ્રહ છોડી ભલા માર્ગને સાધે, પરદેશી રાજાની પેરે. ગીતાર્થ ગુરૂ વચનથી પોતાનો મત છોડી સત્યમાર્ગ અંગીકાર કરે. તેરમા ગુણમાં ધન, ભવનાદિકમાં રાગ દ્વેષ ન હોય, મંદ આદર હોય. અને ચૌદમા ગુણમાં ધર્મમાં ધર્મને નામે કદાગ્રહ ન હોય. એમ અંતર છે.

उक्तंच.–

स्वागमं रागमात्रेण, द्वेषमात्रात् परागमं.
नस्त्यजामोश्रयामोवा, किंतु माध्यस्थ्या दृशाः ॥ १ ॥

यतः-इहसत्तरगुणजुत्तो, जिणागमे भाव सावगो भणिओ. इतिवचनात्. શ્રી જિનઆણા પાલવી તે જિનભક્તિ છે. અને તે આજ્ઞાનું પાલન તેજ ભાવશ્રાવકપણું છે.

ભાવશ્રાવકપણું તેજ દ્રવ્ય સાધુપણું છે. "कारणयासे दव्वं ભાવનું કારણ તે દ્રવ્ય કહેવાય. એટલે જે દ્રવ્ય સાધુ હોય તે ભાવસાધુપણું પામે.

ભાવસાધુના સાત લક્ષણ કહે છે.

यदुक्तं धर्मरत्न प्रकरणेः-

पयसस्उ लिंगाइं, सयलामग्गाणु सारिणि किरिआ,
सद्धा पवरा धम्मे, पन्नवणिज्जत्तमुजुभावा ॥ १ ॥
किरिआसु अप्पमाओ, आरंभो सक्कणिज्जणुठाणे,
गुरुओ गुणाणुराओ, गुरुआणाराहणा परमं ॥ २ ॥

અર્થઃ-૧ સઘલી માર્ગાનુસારિણિ ક્રિયા. ૨-ધર્મમાં પ્રવર-શ્રદ્ધા. ૩-સરળ ભાવ વડે પ્રજ્ઞાપનીયપણું. ૪-ક્રિયામાં અપ્રમાદ. ૫-શક્યાનુષ્ઠાનનોજ પ્રારંભ. ૬-ભારે ગુણાનુરાગ. ૭ ગુરૂની આજ્ઞાનું ઉત્કૃષ્ટ આરાધન. એ સાત ભાવસાધુના લિંગ છે. એનો સામાન્ય નામાર્થ કહ્યો. હવે વિશેષાર્થ કહે છે.

૧. માર્ગ તે ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચવા જેને શોધીયે તે માર્ગ. તેમાં દ્રવ્ય માર્ગ તે ગ્રામાદિનો અને ભાવમાર્ગ મુક્તિનો. તે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર રૂપ છે તે ભાવમાર્ગ અહીં લેવો.

૧. આગમની નીતિ એટલે સિદ્ધાન્તમાં કહેલો આચાર. ક્રિયારૂપ જાણવો.

૧. વિધિ સેવા. ૨. અતૃપ્તિ. ૩. શુદ્ધ દેશના. ૪. સ્ખલિતની વિશુદ્ધિ. તેમાં વિધિસેવાનું સ્વરૂપ કહે છે.

૧. જ્યાં સુધી શક્તિ હોય ત્યાં સુધી વિધિપૂર્વક જ અનુષ્ઠાન કરે. અને જો દ્રવ્યાદિકના દોષથી તેમ ન કરી શકે તો પણ વિધિ તરફ જ પક્ષપાત રાખે. જેમ કોઈક નિરોગી પુરૂષ સ્વાદિષ્ટ ભોજનના સ્વાદને જાણતો પણ કોઈ આપદ અવસ્થામાં અટવી વિગેરે સ્થાનમાં કે દુષ્કાળ, દરિદ્રાવસ્થામાં તેને ઉત્તમ ભોજન ન મળી શકવાથી ભૂખે મરતા હલકા, નિરસ ભોજન કરે; પણ ઇચ્છા તો સરસ ભોજનની જ રાખે. એવી રીતે શુદ્ધ ચારિત્રનો રસિક પુરૂષ દ્રવ્યથી કંઈ વિરૂદ્ધ વાતને એટલે નિત્ય વાસાદિને કારણવશાત્ સંગમાચાર્યની માફક સેવતો હોય તો પણ ભાવથી ચારિત્રને ઓળંગે નહિ. અભિલાષા તો શુદ્ધ ચારિત્રની જ રાખે.

૨. અતૃપ્તિ–એટલે જ્ઞાન મેળવવામાં, તપ કરવામાં, વિનય વૈયાવૃત્ય કરવામાં, તથા ક્રિયાકાંડમાં બિલકુલ ધરાય જ નહિ. વિશેષે અતૃપ્ત થકો કર્યાજ કરે. તેમ અહીં જ્ઞાનાદિ રત્નો ગ્રહણ કરવામાં ઉત્સુક જ રહે.

૩. શુદ્ધ દેશના–ગુરૂની અનુજ્ઞા લઇને પાત્રના સ્વરૂપને ઓળખીને તેના બાળ–મધ્યમ અને વૃદ્ધ (બુદ્ધ)ના ભેદ સમજીને તેને સંભળાવવા યોગ્ય ઉપદેશ આપે જેથી તેને લાભ થાય.

यतः–

बालःपश्यति लिंगं, मध्यमबुद्धिर्विचारयतिवृत्तं।
आगमतत्त्वंतुबुधः, परिक्षते सर्वं यत्नेनः ॥ १ ॥

અર્થ:–બાલ હોય તે લિંગને જુએ મધ્યમ બુદ્ધિ આચારને વિચારે અને બુદ્ધ હોય તે સર્વ યત્નવડે આગમના તત્વને

દમાં પડેલા જીવથી પાળી શકાય નહિ. જેમ પ્રમાદિને દેવ અધિષ્ઠિત વિદ્યા સિદ્ધ થતી નથી તેમ પ્રમાદિને દિક્ષા સિદ્ધ થતી નથી. જેમ પ્રમાદિ સાધકને વિદ્યા ઉલટી દુઃખદાયક નિવડે છે. ઘેલો ગાંડો બનાવે છે, તેમ પ્રમાદિ સાધુને દિક્ષા દેવ–દુર્ગતિ તથા ભવ ભ્રમણ કરાવે છે. પડિલેહણાદિ ક્રિયા કરતાં જો પ્રમાદ કરે તો છ કાયનો વિરાધિક થાય, માટે અપ્રમાદપણે ક્રિયા કરે. સાવધાન રહે.

૫. શકયાંનુષ્ઠાનારંભઃ–સંઘયણ અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવને અનુરૂપ સઘળાં અનુષ્ઠાન તપ વિગેરે કરે પણ શક્તિ ઉપરાંત કરે તો તેથી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય. જેથી ઉલટી હાની થાય. પણ જેને વારંવાર કરી શકે. અને જે અનુષ્ઠાન કરવાથી અસંયમમાં પડવું ન પડે તેવું કરે. કેમકે અનુચિત્ત અનુષ્ઠાન કરવાથી હેરાન થાય, તે કરવાની ફરીથી ઇચ્છા ન થાય. તેમજ કોઇ દરદ પેદા થાય તો તેની ચિકિત્સા કરાવે તો અસંયમ થાય અને ચિકિત્સા ન કરાવે તો અવિધિએ મરણ થાય. એટલા માટે કહ્યું છે કે–તેવું તપ કરવું કે જેથી મનમાં આર્તધ્યાન ન થાય, ઇંદ્રિયોની હાની ન થાય અને મન, વચન, કાયાના વ્યાપાર ન અટકી પડે. પણ શક્તિ હોય તો વિશેષ ક્રિયા કરે, શક્તિને ગોપવે નહિ. કારણ ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરવાથી ગુરૂની તથા ગચ્છની પ્રશંસા થાય. વળી તીર્થની પ્રભાવના થાય; માટે નિશંક ભાવે શકયાનુષ્ઠાન કરવું.

૬. ગુણાનુરાગઃ–ગુણ એટલે ચરણસિત્તરી,*કરણસિત્તરી

---

*૫. મહાવ્રત, ૧૦ શ્રમણધર્મ, ૧૭ પ્રકારનો સંયમ, ૧૦ વૈયાવચ્ચ, ૯ બ્રહ્મચર્યગુપ્તિ, ૩ જ્ઞાનત્રિક, ૧૨ પ્રકારનો બાહ્ય અભ્યંતર તપ, ૪ ક્રોધ નિગ્રહ એ ચરણ સિત્તરી.

* પિંડવિશુદ્ધિ, ૫ સમિતિ [illegible] નિરોધ, ૨૫ પ્રતિલેખના, ૩ ગુપ્તિ, ૪ અભિગ્રહ એ કરણસિત્તરી.

वसेगुरुकुलेनिच्चं, जोगवं उवहाणवं;
पियंकरे पियंवाइ, सेसिख्खं लद्धुमरहइ. ॥ १ ॥ इतिवचनात्
એ સાત લક્ષણ જેમાં હોય તેને ભાવસાધુ જાણવો. હવે ગુરૂના અન્ય વિશેષ ગુણોના વર્ણનરૂપ આગમોકત અધિકાર કહે છે:–

સ્થાનાંગના છઠ્ઠે સ્થાને કહ્યું છે કે–

"छहिंठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरहइ गणधारितए तं जहाः–"

૧. સઢ્ઢિપુરૂષ જાએ–તે શ્રદ્ધાવંત પુરૂષ તે શિષ્ય શિષ્યણીને મર્યાદામાં સુખે રાખે.

૨. સચ્ચે પુરિસ જાએ–તે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવંત તે ગચ્છને પાલે.

૩. મેહાવિ પુરિસ જાએ–તે મર્યાદાએ પ્રવર્તે, અથવા મેધાવી. તે બુદ્ધિવંત શ્રુત ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાલો. એવો હોય તે તત્કાલ બીજા પાંસેથી શ્રુત ગ્રહણ કરી શિષ્યને ભણાવવા સમર્થ થાય.

૩. બહુસુએ પુરિસ જાએ–તે ઘણાં શ્રુતનાં અભ્યાસવાલો બહુસૂત્રી. જે બહુશ્રુત ન હોય તે ગુણનો અધિકારી ન થાય. જે અગીતાર્થ હોય તે શિષ્યને હિતાહિતની પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ ન કરાવી શકે. તેમજ ગચ્છવાસી બાલ, વૃદ્ધ, ગ્લાનાદિની સાર સંભાળ પણ ન કરી શકે.

૫. સત્તિમં–એટલે શક્તિવંત શરીર (તે મત્ર તત્રાદિક સહિત એહ શરીર) તે પોતાને અને ગચ્છને આપત્તિ આવે ત્યારે નિસ્તારવા સમર્થ થાય

૬. અપ્પાહિગરણે–તે સ્વપક્ષ, પરપક્ષને વિષે કલહનો કરનાર ન હોય. કલહકારી હોય તે ગચ્છની હાની કરે

૫. ગણાવચ્છેદક–ગણ એટલે સમુદાયની રક્ષા કરે. પ્રાયશ્ચિત આપી. શુદ્ધ કરે. માર્ગનો ઉદ્યોત કરે. સમુદાયને વધારે. એ પાંચે ગચ્છની રક્ષા કરે.

તે વિના ગચ્છની વ્યવસ્થા ન સચવાય. ગચ્છના સાધુ, સાધ્વીઓ સ્વચ્છંદે પ્રવર્તે. જિનાજ્ઞા વિરાધે. રાગ દ્વેષ (મમત્વ અહંકાર).માં પડે. એક માર્ગમાં અનેક ભેદો ઉત્પન્ન થાય. મૂલોત્તર ગુણની હાની કરે. વર્તમાનકાળમાં ઘણા જૈનાભાસો જૈન નામ ધરાવી મમત્વથી પોતાનો મત સ્થાપન કરવા આત્મસ્તુતિ અને પરનિંદા કરે છે. વલી કાળદોષથી જૈનધર્મ સ્યાદ્વાદથી ભૂષિત હોવા છતાં અનેક મત, મતાંતરની ઉત્પત્તિથી વ્યાપ્ત થએલ છે. જેમકે-શ્વેતાંબર, દિગંબર, મૂર્તિપૂજક-અમૂર્તિપૂજક, તેમજ તપ, અંચળ, ખરતર, લોંકા પ્રમુખ અનેક ગચ્છો અને તેરાપંથી, નિન્હવો, નાના મોટા પક્ષો–સંઘાડાઓ વિગેરેથી વ્હેંચાઇ ગએલ છે. તેમાં કેટલાક તો નજીવા મત ભેદથી અનેક ક્લેશો ઉત્પન્ન કરી રાગદ્વેષનો મમત્વ વધારે છે. વિધિમાર્ગનો લોપ કરી કેટલાક અવિધિમાર્ગનું સ્થાપન કરે છે. કેટલાક એકાંત પક્ષમાં ખેંચાઇ જાય છે. આવા અનેક મત મતાંતરો નિહાળી કેટલાક ભવભીરૂ જીવોને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. હા! હા! આ કાળમાં કલ્યાણનો રસ્તો શો છે? અમે પૂર્વ ભવે કેવાં કર્મો કર્યા હશે કે જેથી આ કાળમાં અવતર્યા! જિન, કેવળી, પૂર્વધરાદિનો અમને વિરહ પડ્યો! હા! અમારો શો આધાર!! કે જેને આધારે કલ્યાણનો માર્ગ સાધી શકાય? પણ વિચાર કરતાં માત્ર જિનાગમનો જ આધાર છે એ આગમના આધારથી ઉપાદાન.

ર્થીની સાથે પ્રાયઃ કલુષિત ભાવ ઉત્પન્ન થાય તેવો વાદવિવાદ ન કરવો. તત્ત્વગવેષિ થવું.

યદુક્તમ્:-

वादांश्च प्रतिवादांश्च, वर्णितो निश्चितां तथाः
तत्त्वान्तं नैवगच्छन्ति, तिलपिलक वद्गतो ॥ १ ॥

વાદવિવાદ કરવાથી તત્ત્વનો નિર્ણય ન થાય; તર્કની પરંપરા થાય. જેમ ઘાણીનો બળદ દિવસ આખો ફરે પણ સંધ્યાએ તે જ સ્થાને આવે; તેવી રીતે તત્ત્વનો નિર્ણય વાદ-વિવાદથી ન થાય. તત્ત્વનો નિર્ણય તો વસ્તુ તત્ત્વની વિચારણાથી થાય. તે ચિંતા ચાર પ્રકારની છે.

યદુક્તમ્:-

उत्तमाह्यात्म[1] चिंताश्च, मोहचिंताश्च[2] मध्यमाः
अधमा[3] कामचिंताश्च, परश्चिंताऽधमाधमा[4] ॥ १ ॥

તેમાં આત્મચિંતા કરવાની છે ને ત્રણ ચિંતા ત્યાજ્ય છે.

આચાર્ય મહારાજ હોય તે ગચ્છની તથા સમસ્ત ચતુર્વિધ સંઘની ચિંતા કરે. તે પોતાના તથા પરના હિતને અર્થે છે.

આચાર્યની આઠ ગણિ સંપદાઓ કહે છેઃ-

૧. આચાર સંપદા=તેના ચાર ભેદ છે.

૧-ચારિત્રમાં સમાધિ યુક્ત ઉપયોગ ૨-મત્યાદિ ગર્વ રહિત ૩-અનિયત વિહાર ૪-શરીર અને મનનું નિર્વિકારી-પણું. એ ચાર આચાર સંપદાના ભેદ કહ્યા

૪. પૂર્વાપર અર્થની સંગતિ થાય (બંધ બેસતું) તેમ દેવું.

૬. મતિ સંપદાના ચાર ભેદ છે.

૧. અવગ્રહ. ૨. ઇહા. ૩. અપાય. ૪. ધારણા.

૭. પ્રયોગ સંપદાના ચાર ભેદ છે.
"પ્રયોગ તે વાદની મુદ્રા."

૧. આત્મ પરિજ્ઞાન. એટલે પોતાની શક્તિનું જ્ઞાન.

૨. પુરૂષ પરિજ્ઞાન. એટલે આ વાદી કયા મતનો ને કેટલા જ્ઞાનવાળો છે તેનું જ્ઞાન.

૩. ક્ષેત્ર પરિજ્ઞાન. તે આ ક્ષેત્ર (વાદનું સ્થળ) માયાવી છે કે સરળ છે. સાધુ ભાવિત છે કે અભાવિત છે તેનું જ્ઞાન.

૪. રાજા, અમાત્યાદિક ભદ્રિક છે કે અભદ્રિક છે ઇત્યાદિનું જ્ઞાન.

૮. સંગ્રહ સંપદા. સંગ્રહ એટલે સ્વીકાર કરવું. તેના ૪ ભેદ છે.

૧. પીઠ-ફલકાદિ સંબંધી પરિજ્ઞાન.

૨. બાલાદિ યોગ્ય ક્ષેત્રનું જ્ઞાન.

૩. સમયસર યોગ્ય સ્વાધ્યાય સંબંધી જ્ઞાન.

૪. યથોચિત વિનય. વિગેરે સંબંધી જ્ઞાન.

(વધારે વિસ્તાર ઉપાધ્યાય શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી સ્વામીએ બનાવેલ ગણિ પદના ચોઢાળીઆથી જાણવું)

એ આઠ ગણિ સંપદા યુક્ત આચાર્ય હોય તે જિન-શાસનની પ્રભાવના કરે. ઘણા જીવોને સમકિતની રૂચી ઉપજાવે તે રૂચીના દશ ભેદ છે.

કુદષ્ટિ કે કુમતમાં બંધાએલો ન હોય અને ચિલાતી પુત્રાદિની પેઠે ઉપશમ, વિવેક ને સંવર ઈત્યાદિ સંક્ષેપથી જે ધર્મ પામે તે.

૧૦. ધર્મરૂચી–તે ધર્મ, અધર્મ પ્રમુખ દ્રવ્યના સ્વરૂપ સમજવાની રૂચી અથવા શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મનો ભેદ જે જિનેંદ્ર કથીત તેની શ્રદ્ધા હોય તે ધર્મરૂચી. એ સમકિતની દશ રૂચી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮ મા અધ્યયનમાં કહેલ છે.

વલી આચાર્ય દશ વિધ સમાચારીના જ્ઞાતા હોય..

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન ૨૬ મા સમાચારી અધ્યયને–

૧-ઈચ્છા. ૨–મિચ્છા. ૩. તહકારે. ૪–આવસ્સિયા. ૫–નિસિહિયા. ૬–અપૂચ્છણાય, ૭–પડિપૂચ્છા. ૮–છંદણા. ૯–નિમંતણા. ૧૦–ઉવસંપયાય કાલે, સમાચારી ભવે દસવિહાઉ.

ભાવાર્થ કહે છે–

૧. ઇચ્છાકાર–કોઈપણ કાર્ય પડે ત્યારે ગુરૂને પ્રાર્થના કરતાં કહેવું જે હે ગુરૂદેવ! આપની ઈચ્છા હોય તો હું અમૂક કાર્ય કરૂં અથવા તમે આ મારૂં કે અમૂકનું કાર્ય કરી આપો, એમ કહેવું પણ ગુરૂ ઉપર ફરજ પાડવી નહિં. જે તમોને કરવું જ પડશે. એમ બલાભિયોગ ન કરવું.

૨. મિચ્છાકાર–તે સંયમ યોગમાં વિપરીત આચરણ થયું હોય ત્યારે તેનું મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું.

૩. તથાકાર–તે ગુરૂ વાંચના આપે, સૂત્રાર્થ કહે ત્યારે તેઓએ કહ્યું તે તહત્ત છે, પ્રમાણ છે એમ કહેવું.

૪. આવસ્સિયા–અવશ્ય કાર્ય પડે ત્યારે ઉપાશ્રયથી બહિર નીકળતાં 'આવસ્સહી' કહેવું તે

જાય છે. સંસારી પ્રાણીને કર્મવશથી અનેક સુખ, દુઃખ છે. સંસારમાં જીવ રખડયો તેનું કારણ જીવના ગુણો આવરાઈ ગયા છે. યદ્યપિ સર્વે આત્માઓ મૂલ સત્તાએ વિચારીએ તો ગુણવાન છે. પણ જે જે આત્માઓએ પોતાના ગુણો પ્રગટ કર્યા તે તે ગુણી થયા. તેમાં સર્વે ગુણી તો અરિહંત છે. બીજા તો ગુણ અવગુણથી મિશ્ર છે. પણ જેમાં ગુણની મુખ્યતા છે તે વંદનીય, પૂજનીય છે. અને જેમાં અવગુણની મુખ્યતા છે તે પ્રશંસનીય નથી તેમ નિંદનીય પણ નથી. તેઓને વિષે ઉદાસીનતા રાખવી ઘટે છે. કારણ તે બીચારા પરાધિન છે; કર્મવશે રાંક છે, ભાવદયા કરવા યોગ્ય છે. એમ દરેક જીવોએ ગુણાનુરાગીપણું, તથા માધ્યસ્થ્યવૃત્તિ અને સમભાવગુણને વિશેષતઃ કેળવવાં જોઈએ. વસ્તુ તત્ત્વના યથાર્થ નિર્ણય સિવાય સમભાવ આવતો નથી, માટે વસ્તુ તત્ત્વનું સારી રીતે જ્ઞાન મેળવવું. જિનમત નિશ્ચય, વ્યવહાર ઉભયાત્મક છે.

यदुक्तम्ः–

निच्छय मग्गो मुक्खो, ववहारो पुणकारणेवुत्तो।
पढमो संवर हेउ, आसव हेउ तओ बीओ ॥१॥

અર્થઃ–નિશ્ચય તે મોક્ષનો માર્ગ છે, અને વ્યવહાર તેનું કારણ છે. નિશ્ચય સંવરનો હેતુ છે અને વ્યવહાર આશ્રવ (શુભ) નો હેતુ છે. અર્થાત્ નિશ્ચય તે જ્ઞાન માર્ગ છે ને વ્યવહાર તે ક્રિયા માર્ગ છે. એ બે સિવાય સિદ્ધિ નથી, કારણ નિશ્ચય સિવાય તત્ત્વ પ્રાપ્તિ ન થાય અને વ્યવહાર સિવાય તીર્થ (સંઘ) પ્રવર્તી ન શકે તીર્થ વિના જ્ઞાન કયાંથી